

Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет
Факультет митної справи, матеріалів та технологій
Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

спеціальність 242 Туризм
(шифр і назва спеціальності)

освітня програма «Туризм»
(назва освітньої програми)

Виконав: здобувач вищої освіти
групи ТРМ-21

_____ КОВАЛЬ Захарій Юрійович
(підпис)

Керівник:

_____ к.е.н., доц. ДАЩУК Ю.Є.
(підпис)

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту

«__» _____ 2023 р.

Гарант освітньої програми:

к. пед. наук, доцент ЗУБЕХІНА Т.В.

Луцьк – 2023 року

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *митної справи, матеріалів та технологій*

Кафедра *туризму та готельно-ресторанної справи*

Ступінь вищої освіти: *магістр*

Галузь знань: *24 Сфера обслуговування*

Спеціальність: *242 Туризм*

Освітня програма: *Туризм*

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Л.Ю. МАТВІЙЧУК

« ___ » _____ 2023 р.

З А В Д А Н Н Я НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ковалю Захарію Юрійовичу

1. Тема кваліфікаційної роботи *Сучасний стан та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні:*

Керівник роботи: к.е.н., доц. Дащук Ю.Є.

затверджені наказом вищого навчального закладу від «14» січня 2023 р.
№ 39/01-02

2. Строк подання здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи – 01.12.2023 р.

3. Вихідні дані до роботи: звіти Національної туристичної організації, Всесвітньої ради з туризму та подорожей, Всесвітньої туристичної організації, законодавчі та нормативні акти України щодо розвитку туризму, статистичні матеріали Державної служби статистики України, міждержавні та національні стандарти туризму, наукова та практична туристична література.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки:

Розділ 1. Теоретичні засади розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні

Розділ 2. Аналіз та оцінка рівня розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні

Розділ 3. Перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні

5. Перелік графічного матеріалу:

Складові лікувально-оздоровчого туризму; Фактори оцінки лікувально-оздоровчого туризму; Графік країн лідерів по лікувально-оздоровчому туризмі за 2020-20214; Кількість туристів, обслугованих туроператорами та тур-агентами за 2018-2020 роки в Причорноморському регіоні; Кількість лікувально-оздоровчих закладів Придніпровського регіону за 2020 рік; Джерела інформації про туристичні об'єкти України; Джерела інформації про туристичні об'єкти України – в залежності від вікової групи; Оновлений логотип санаторію «Лісова Пісня».

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
Гарант освітньої програми	доц. Зубехіна Т.В.		
Розділ 1. Теоретичні засади розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні	доц. Дащук Ю.Є.		
Розділ 2. Аналіз та оцінка рівня розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні	доц. Дащук Ю.Є.		
Розділ 3. Перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні	доц. Дащук Ю.Є.		
Висновки	доц. Дащук Ю.Є.		
Нормо контроль	доц. Зубехіна Т.В.		

7. Дата видачі завдання «01» листопада 2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Обґрунтування вибору теми кваліфікаційної роботи	01.11.2022 р.	
2.	Огляд літератури та досліджування проблеми для написання кваліфікаційної роботи	01.02.2023 р.	
3.	Написання теоретичної частини кваліфікаційної роботи	01.04.2023 р.	
4.	Написання аналітичної частини кваліфікаційної роботи	01.06.2023 р.	
5.	Написання проектної частини кваліфікаційної роботи	01.09.2023 р.	
6.	Висновки	01.10.2023 р.	
7.	Формування і організація списку використаних джерел	01.11.2023 р.	
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи бакалавра	28.11.2023 р.	
9	Нормоконтроль	29.11.2023 р.	
10	Інструментальна перевірка на академічний плагіат	до 7.12.2023 р.	
11	Представлення кваліфікаційної роботи магістра до захисту	8.12.2023 р.	

Здобувач вищої освіти _____ Коваль З.Ю.

Керівник кваліфікаційної роботи _____ Дащук Ю.Є.

АНОТАЦІЯ

Коваль З. Ю. Сучасний стан та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні. – Рукопис. Кваліфікаційна робота магістра ОП «Туризм» спеціальності 242 «Туризм». Луцький національний технічний університет, Луцьк, 2023.

Кваліфікаційна робота магістра складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У роботі наведені теоретичні та методологічні аспекти розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні, проведено аналітично-розрахунковий аналіз сучасного стану лікувально-оздоровчого туризму по виділених регіонах України, надано практичні рекомендації, щодо шляхів розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

Ключові слова: лікувально-оздоровчий туризм, рекреаційні ресурси, розвиток, інфраструктура, протезування.

ANNOTATION

Koval Z.Yu. Current state and prospects for the development of health tourism in Ukraine. - Manuscript. Master's qualification work of OP "Tourism" specialty 242 "Tourism". Lutsk National Technical University, Lutsk, 2023.

The master's qualification work consists of an introduction, three sections, conclusions, a list of used sources, appendices.

The work presents the theoretical and methodological aspects of the development of medical and health tourism in Ukraine, carried out an analytical and computational analysis of the current state of medical and health tourism in selected regions of Ukraine, provided practical recommendations on the ways of development of medical and health tourism.

Keywords: health tourism, recreational resources, development, infrastructure, prosthetics.

ЗМІСТ

ВСТУП	
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	
1.1 Лікувально-оздоровчий туризм: сутність, значення та особливості	10
1.2 Чинники впливу на стан та розвиток лікувально-оздоровчого туризму	16
1.3 Зарубіжний досвід розвитку лікувально-оздоровчого туризму	19
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РІВНЯ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	
2.1 Загальна характеристика та сучасний стан лікувально-оздоровчого туризму України	27
2.2 Аналіз інфраструктури та рекреаційних ресурсів лікувально-оздоровчого туризму в регіонах України	32
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	
3.1 Пріоритетні напрямки розвитку лікувально-оздоровчого туризму України у воєнний та післявоєнний період	40
3.2 Маркетингова стратегія розвитку санаторію «Лісова Пісня» у секторі лікувально-оздоровчого туризму	45
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	56
ДОДАТКИ	60

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі, який характеризується стрімкими змінами, прогресом та глобалізацією, існує широкий спектр варіантів відпочинку та подорожей. Туризм, як вид соціально-культурної активності, є яскравим прикладом сучасного способу життя, який демонструє бажання людини до пізнання навколишнього світу. Країни світу в яких розвинута туристична складова мають змогу отримувати величезні прибутки, розвивати інфраструктуру та піднімати загальний імідж країни на міжнародному ринку, що говорить про економічну та політичну доцільність цієї галузі.

За останні часи все більше популярності набуває лікувально-оздоровчий туризм, який є прогресивною течією сучасної туристичної індустрії, що враховує потреби людей у покращенні фізичного, психологічного та духовного здоров'я. Актуальність дослідження розвитку цього напрямку полягає в тому, що він поєднує в собі туристичні аспекти з елементами медичної та оздоровчої практики, сприяючи не лише відновленню здоров'я, але й розвитку туристичного сектору як галузі, що має потенціал вирішення різних економічних та соціальних завдань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дає змогу зрозуміти зацікавленість вченими проблемою розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні та світі. Вирішенню даної проблеми були присвячені роботи таких науковців, як: Галасюк. С.С, Баєв В.В, Баєва О.В, Мельник. Л.В, КарпенкоЮ.В,Билим О.С,Колісниченко, Т.О., Палвашова Г.І., Кузишин А.В., Каліновський Д.І., Скоряк І.В.,Чуєва Т.Д., Шабардіна Ю.В., Зав'ялова Л.В. та інші. У працях наведено теоретичні напрацювання, дискусії на тему сутності лікувально-оздоровчого туризму та практичні методики впровадження інноваційних шляхів розвитку цієї туристичної галузі.

Метою магістерської роботи є дослідження теоретичних та методологічних аспектів розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні,

проведення аналітично-розрахункового аналізу сучасного стану лікувально-оздоровчого туризму по виділених регіонах України, надання практичних рекомендацій, щодо шляхів розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

Виходячи з поставленої мети були сформульовані наступні завдання:

- дослідити сутність, значення та особливості поняття лікувально-оздоровчого туризму;
- визначити та обґрунтувати чинники впливу на лікувально-оздоровчий туризм в Україні;
- навести приклади досвіду зарубіжних країн в питанні розвитку лікувально-оздоровчого туризму;
- обґрунтувати сучасний стан розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні;
- проаналізувати інфраструктуру та ресурсний потенціал розвитку лікувально-оздоровчого туризму в регіонах України;
- обґрунтувати пріоритетні напрямки розвитку лікувально-оздоровчого туризму України у воєнний та післявоєнний період;
- сформулювати маркетингову стратегію розвитку санаторію «Лісова Пісня» у секторі лікувально-оздоровчого туризму.

Об'єктом дослідження є лікувально-оздоровчий туризм в Україні.

Предметом дослідження є роботи є теоретичні та прикладні засади розвитку лікувально-оздоровчого туризму України в сучасних умовах.

Методи дослідження. У магістерській роботі використовуються загально відомі методи дослідження, а саме: загально теоретичні методи – порівняння, узагальнення, уточнення, систематизація; аналітично-розрахункові методи – прогнозування, статистичний аналіз, графічне моделювання; емпіричні методи – спостереження, анкетування та інші.

Інформаційною базою магістерської роботи слугували: документи, нормативні акти, навчальна література, періодичні видання, підручники вітчизняних науковців, матеріали з інтернет-ресурсів; монографічні видання та інша загально доступна література.

Практичне значення досліджень представлених результатів полягає у розробці рекомендацій щодо формування туристичних пакетів послуг, що включають в себе не лише лікування, але й рекреацію, екскурсії та інші види відпочинку, збільшуючи різноманітність пропозицій для відвідувачів. Рекомендації дослідження можуть бути використані для вдосконалення медичної та лікувально-оздоровчої інфраструктури, впровадження новітніх технологій та надання якісних рекреаційних послуг.

Наукова новизна полягає у розробці маркетингової стратегії розвитку санаторію «Лісова Пісня» у секторі лікувально-оздоровчого туризму, що слугує базою для залучення інвестицій у сферу лікувально-оздоровчого туризму. Дослідження дозволяє оцінити економічний внесок лікувально-оздоровчого туризму в країну. Це може бути корисним для розробки стратегій економічного розвитку та розподілу ресурсів.

Апробація результатів дослідження. Основні результати та положення дослідження опубліковані у Студентському науковому віснику, серія технічні науки (Луцьк, 2023 р.).

Структура роботи включає: вступ, три розділи, висновок, список використаних джерел, 8 рисунків, 5 таблиць, додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

1.1 Лікувально-оздоровчий туризм: сутність, значення та особливості

Лікувально-оздоровчий туризм є актуальною темою в сучасному світі, де здоров'я стає все більшим пріоритетом для людей. За останні роки люди все частіше звертаються до спеціалізованих закладів оздоровлення та відпочинку, зокрема санаторіїв, курортів та інших медичних закладів, з метою покращення свого фізичного та психологічного стану, які спричиненні наслідками пандемії та війни. Важливість оздоровлення в таких закладах полягає в їхній здатності надавати комплексну медичну допомогу, використовуючи: природні лікувальні ресурси, кваліфікаційний медичний персонал та сучасні методи лікування (реабілітації).

На сьогоднішній день лікувально-оздоровчий туризм відіграє важливу роль, поєднуючи в собі оздоровлення, відпочинок та подорожі. Він сприяє покращенню фізичного та психічного здоров'я туристів, допомагаючи їм відновитися після важкого періоду. Лікувально-оздоровчий туризм стимулює розвиток медичної та туристичної галузей, сприяє зростанню економічних можливостей регіонів та підвищенню якості наданих медичних послуг. Крім того, він також сприяє розвитку здорового способу життя та активного відпочинку, заохочуючи людей піклуватися про своє здоров'я та користуватися природними лікувальними ресурсами, які пропонує цей вид туризму.

Значний внесок у дослідження визначення трактування, особливостей, сутності лікувально-оздоровчого туризму, було висвітлено у роботах таких науковців як: Галасюк. С.С, Баєв В.В, Баєва О.В, Мельник. Л.В, КарпенкоЮ.В,Билим О.С,Колісниченко, Т.О., Палвашова Г.І., Кузишин А.В., Каліновський Д.І., Скоряк І.В.,Чуєва Т.Д., Шабардіна Ю.В., Зав'ялова Л.В. та інші.

Аналіз літератури показує що науковці досі ведуть дискусії щодо трактування цього терміну (таблиця 1.1)

Таблиця 1.1

Наукові підходи до трактування терміну «лікувально-оздоровчий туризм»

Вчені	Визначення терміну
1	2
Галасюк. С.С	Лікувально-оздоровчий туризм розкривається у поєднанні лікувального(медичного і реабілітаційного) та оздоровчого (велнес і спа) туризму[1].
Баєв В.В та Баєва О.В	Лікувально-оздоровчий туризм – це туристично-рекреаційний продукт який відповідає забезпеченню людської життєдіяльності за рахунок здійснення профілактики, лікування, оздоровлення, відпочинку, рекреації в умовах використання навколишніх природних ресурсів[2]
Мельник. Л.В	Лікувально-оздоровчий туризм – спеціалізований вид туризму, спрямований на відновлення здоров'я чи профілактику (попередження) захворювань, метою якого є лікування, оздоровлення, рекреація і відпочинок[5].
Карпенко Ю. В.	Лікувально-оздоровчий туризм – це подорож з метою оздоровлення, лікування в санаторно-курортних установах та проведення змістовного дозвілля у курортних місцевостях використовуючи природні властивості клімату, мінеральних вод, грязі, привабливих ландшафтних та інших туристичних ресурсів[6]
Всесвітня туристична організація(UN WTO)	Лікувально-оздоровчий туризм характеризується як відновлення фізичного, психічного чи духовного здоров'я через медичні та оздоровчі заходи.[7]
Meikassandra P	Лікувально-оздоровчий туризм як комбінація 5 елементів: фізичного, інтелектуального, емоційного, духовного та соціального здоров'я [9].

*сформовано автором

Лікувально-оздоровчий туризм, його дослідження за останні роки стає все більш популярною темою для наукових робіт, що несе за собою перегляд старих концепцій щодо розуміння, специфіки такого виду туристичної послуги. Основна проблематика трактування лікувально-оздоровчого туризму є сама його назва, тому як включає в себе як лікувальну(медичну) та оздоровчу складову. У роботах вітчизняних вчених здебільшого не віддають цьому великого значення та деколи ототожнюють ці два поняття в одне як «медичний туризм», «курортно-санітарний» та інші. В останні роки наукові роботи які були присвячені цій темі наголошують на необхідному розмежуванні цих двох понять.

В загальному значенні лікувально-оздоровчий туризм включає два основні напрямки: медичний туризм та оздоровчий туризм. Незважаючи на те, що обидва напрямки спрямовані на поліпшення здоров'я людей, вони мають свої відмінності.

Медичний туризм передбачає поїздку людини за кордон або в інше місто, регіон своєї країни з метою отримання медичного лікування, процедур або операцій. Основними мотивами медичного туризму є доступність високоякісних медичних послуг, більш доступні ціни або наявність специфічного лікування, яке може бути недоступним у місці проживання. Прикладами медичного туризму є поїздки за кордон для проведення хірургічних операцій, стоматологічного лікування, кардіологічних процедур та інших спеціалізованих медичних послуг.

Оздоровчий туризм, у свою чергу, спрямований на покращення загального фізичного та психологічного стану людини, використовуючи природні лікувальні фактори і ресурси. Він зазвичай включає в себе перебування на курортах, санаторіях, SPA-центрах, де люди можуть скористатися різноманітними процедурами, які сприяють оздоровленню, релаксації та відновленню енергії. Прикладами оздоровчого туризму є відвідування мінеральних джерел, грязелікування, терапія травами, фітнес-програми та йога.

Відмінність між медичним та оздоровчим туризмом полягає у спрямованості першого на конкретне медичне лікування або процедури, тоді як оздоровчий туризм більш орієнтований на загальне покращення здоров'я та благополуччя людини[3].

Проте багато науковців наполягають на розширенні цього значення, так до прикладу Галасюк. С.С дослідивши це питання запропонувала більш детальніше розглянути види лікувального(медичного) та оздоровчого туризму поділивши їх на два підвиди які зображені на рис.1.1.

Рис.1.1 Складові лікувально-оздоровчого туризму[1]

Даючи визначення лікувально-оздоровчого туризму підкреслює, що сутність лікувально-оздоровчого туризму полягає у поєднанні лікувального (медичного і реабілітаційного) та оздоровчого (велнес і спа) видів туризму та можливість надання цих послуг в одному місці.

Баєв В.В та Баєва О.В також прийшли до такого висновку в баченні особливості лікувально-оздоровчого туризму та додають, що такий вид туризму безпосередньо повинен бути пов'язаний з експлуатацією природних лікувальних ресурсів та проведенням лікувального процесу. Тлумачення лікувально-оздоровчого туризму за їх висновком має спиратися на забезпеченні людської життєдіяльності за рахунок здійснення профілактики, лікування, оздоровлення, відпочинку, рекреації і результатом чого є створення і споживання специфічного туристично-рекреаційного продукту як вихідної основи формування і реалізації високоякісного пакету лікувально-оздоровчих послуг в умовах функціонування цілісного санаторно-курортного комплексу [2].

Мельник Л.В у свою чергу порівнює сутність значення лікувально-оздоровчого туризму з міжнародним аналогом з назвою «wellness» туризм, який

можна визначити як дотримання здорового способу життя, спрямованого на гармонічний розвиток особистості. Та популярні в недавні часи «wellness» готелі в яких сфокусовані усі характеристики лікувально-оздоровчого туризму [5].

Згідно з визначенням у звіті Всесвітньої туристичної організації та Європейської туристичної комісії [7], оздоровчий туризм охоплює туризм, головною мотивацією якого є відновлення фізичного, психічного чи духовного здоров'я через медичні та оздоровчі заходи. Однак, як зазначає Глобальний інститут оздоровлення (GWI), загальний термін «оздоровчий туризм» використовується для опису як медичного, так і оздоровчого туризму, починаючи від хірургічного втручання і закінчуючи вправами з йоги [8]. Звернувши увагу на публікації міжнародних структур можна побачити, що окрім фізичного та психологічного здоров'я велика частка уваги приділяється духовній складовій нашого здоров'я, що нечасто можна побачити в публікаціях вітчизняних вчених.

Звертаючись до Українського законодавства то згідно Закону України «Про Туризм» лікувально-оздоровчий туризм визначається як - лікування різних захворювань, профілактики захворюваності організму, відновлення та оздоровлення організму в цілому, а також відновлення чи відтворення фізичних і духовних сил, витрачених людиною в процесі життєдіяльності (санаторно-курортний, рекреаційний, оздоровчий) [10].

Вивчаючи роботи зарубіжних вчених можна помітити тенденцію, що наукові роботи більш націлені на розкриття внутрішніх та зовнішніх процесів, які допомагають покращити самопочуття людини, так наприклад Prilicia Meikassandray своєму дослідженні розписала лікувально-оздоровчий туризм як поєднання 5 основних характеристик здоров'я людини а саме:

1. Фізичне здоров'я, яке включає: вправи, дієти, відпочинок, йога, медитація, SPA-процедури та інші.

2. Соціальне здоров'я метою якого є інтеграція з іншими людьми, спілкування в групах.

3. Інтелектуальне здоров'я – можливість навчатися та обговорювати різні тематики у вигляді тренінгу, дискусій та інші.

4. Духовне здоров'я відповідає за внутрішній спокій якій слугує кращому оздоровленню.

5. Емоційне здоров'я. Почуття які людина відчуває продовж оздоровлення[9].

Досліджуючи тематику лікувально-оздоровчого туризму обов'язково потрібно висвітлити її особливості, які включають в себе характерні риси та аспекти цього виду туризму, які роблять його унікальним і відмінним від інших форм туризму, ці відмінності наведені у таблиці 1.2

Таблиця 1.2

Перелік особливостей лікувально-оздоровчого туризму

Особливість	Опис
1	2
Використання природних ресурсів	Лікувально-оздоровчий туризм використовує природні чинники, такі як мінеральні джерела, грязі, морський клімат, ліси і гірські регіони, для покращення стану здоров'я і відпочинку.
Медичний фокус	Головною метою лікувально-оздоровчого туризму є надання медичних послуг для поліпшення здоров'я та фізичного самопочуття туристів. Це включає діагностику, лікування та реабілітацію.
Медична інфраструктура	У курортах і санаторіях існують спеціалізовані лікувальні заклади, реабілітаційні центри, спа-центри та інша медична інфраструктура, обладнана для надання високоякісних медичних послуг.
Фізіотерапія і реабілітація	Лікувально-оздоровчі курорти пропонують широкий спектр фізіотерапевтичних процедур, масажу, реабілітаційних тренувань та інших методів відновлення здоров'я.
Психологічна допомога	Курорти можуть надавати психологічну допомогу для гостей, які потребують психологічної підтримки або консультацій під час лікування.
Співробітництво та стандарти	Дотримання стандартів та правил, що регулюють медичну практику та гостинність, для забезпечення безпеки та якості обслуговування гостей.

*сформовано автором

Проаналізувавши наукові роботи вчених на тему сутності, значення та особливості лікувально-оздоровчого туризму можна побачити, що науковці в переважній кількості згідні з твердженням що дана тематика є досить

багатогранною та відкритою до дискусій, де кожен може виділити свою особливість того як він розуміє поняття здоров'я, оздоровлення, лікування та інше. Велика кількість робіт на цю тематику доводить, що тема є перспективною як на просторах України так і у світі в цілому.

1.2 Чинники впливу на стан та розвиток лікувально-оздоровчого туризму

Лікувально-оздоровчий туризм є вкрай складною системою, оскільки на неї впливає низка взаємопов'язаних чинників, які формують та визначають її стан та розвиток. В основному чинники поділяться на внутрішні (переважно контрольовані, регламентовані, впливові, залежать від активних дій) та зовнішні (залежать від факторів зовнішнього середовища під які потрібно адаптуватися, неможливо на пряму впливати на їхні зміни). Внутрішні та зовнішні чинники мають однакову важливу роль у розвитку лікувального туризму, їхні відмінності визначають специфіку впливу на цей вид туризму. При дослідженні наукової літератури велика кількість вчених зіставляє свою вибірку головних чинників впливу на лікувально-оздоровчий туризм, тому пропонуємо виділити власну категорію основних чинників, а саме:

1. Внутрішні: медична інфраструктура, кадровий потенціал (кваліфікація), інноваційність, інвестиційний потенціал, реклама та маркетинг.
2. Зовнішні: демографічні, соціально-культурні, історичні, економічні, екологічні, правові, політичні.

Як ми бачимо внутрішні чинники обумовлені внутрішнім функціонуванням лікувально-оздоровчих підприємств, які пропонують свої послуги. Детально проаналізуємо кожного з них:

1. Медична інфраструктура грає ключову роль у формуванні та вдосконаленні лікувально-оздоровчого туризму. Стан і розвиток цієї інфраструктури мають безпосередній вплив на привабливість та конкурентоспроможність галузі для туристів, які шукають якісні медичні послуги в поєднанні з відпочинком. Однією з головних переваг

високорозвиненої медичної інфраструктури є можливість запропонувати різноманітні програми лікування для різних типів пацієнтів, враховуючи їх індивідуальні потреби та вподобання. Це робить лікувально-оздоровчий туризм більш доступним та привабливим для різних сегментів туристичного ринку.

2. Кваліфікована та досвідчена медична команда є ключовим фактором у створенні відповідної уваги пацієнтів, які звертаються за медичними послугами під час відпочинку. Професійна етика та висока кваліфікація медичного персоналу безпосередньо впливає на емоційний та духовний стан пацієнта. Потенціал медичного персоналу також визначає вміння застосовувати новітні медичні технології та методи лікування.

3. Чинник інноваційності впливає на розвиток медичного туризму у контексті науково-дослідницької сфери. Медичні конференції та обмін досвідом між спеціалістами сприяють розширенню знань та вдосконаленню медичної практики, формуючи додатковий поштовх для розвитку медичного туризму. До інновацій у медичному туризмі також можна віднести розробку нових форм організації медичного обслуговування з використанням високотехнологічних методів планування та реалізації медичних програм.

4. Інвестиції в сфері лікувально-оздоровчого туризму може включати фінансування будівництва та модернізації медичних закладів, впровадження новітніх технологій та методів лікування, а також підвищення кваліфікації медичного персоналу. Національне та регіональне фінансування, а також приватні інвестори, які вкладають кошти в розвиток медичної сфери, створюють сприятливі умови для приваблення пацієнтів з інших країн. Збільшення інвестицій дозволяє покращити якість послуг, розширити лікувальні програми та зробити лікування більш доступним для широкого спектру туристів.

5. Рекламні та маркетингові стратегії можуть значно підвищити обізнаність про лікувально-оздоровчий потенціал певного регіону, привертаючи увагу туристів на внутрішньому та зовнішньому ринку. Основна мета реклами та маркетингу в лікувальному туризмі полягає в створенні

позитивного іміджу та побудові прямого контакту із туристами через веб-сайти та соціальні мережі.

Зовнішні чинники включають в себе вплив зовнішнього середовища, яке безпосередньо впливає на ринок лікувально-оздоровчого туризму. Основні з них:

1. Демографічні зміни, такі як старіння населення, можуть вплинути на попит і пропозицію на послуги медичного та оздоровчого туризму. Зі збільшенням середнього віку населення зростає й кількість людей, які стикаються з хронічними захворюваннями та шукають шляхи покращення якості свого життя. Лікувально-оздоровчий туризм стає привабливим варіантом для цієї категорії туристів, оскільки він пропонує комплексні терапевтичні та рекреаційні програми, спеціально розроблені для покращення фізичного та психічного здоров'я, проте старше покоління є менш платоспроможне та не може дозволити дорогі процедури відмінно від молодших людей.

2. Врахування соціокультурних особливостей допомагає адаптувати лікувально-оздоровчі програми до потреб різних груп населення та сприяє більш ефективній взаємодії між туристами. Історичний аспект проектується на збереження та використання історичних курортів, природних лікувальних ресурсів, традиційних та інноваційних методів лікування, що може стати конкурентною перевагою в сучасному лікувально-оздоровчому туризмі. До прикладу в Україні до таких курортів можна віднести: Шкло, Трускавці, Моршин.

3. Економічний є надважливим чинником в розрізі лікувально-оздоровчого туризму, оскільки прямо впливає на ключові речі такі як: платоспроможність, ціноутворення, курс валют, дохід, та інші. При глибшому розумінні цього чинника важливою складовою є економіка самого регіону, та його внутрішня політика, де розташовується заклад. Для деяких туристів саме економічна складова є вирішальною у виборі місця для лікувально-оздоровчого туризму.

4. Екологія є основою лікувально-оздоровчого туризму, оскільки завдяки природним ресурсам вона і відбувається. Недбале ставлення до екології може

призвести до забруднення лікувальних вод, втрати якості ґрунтів, занедбання природного середовища, що в свою чергу, може зменшити ефективність лікування та вплинути на здоров'я та задоволеність туристів. За останні роки питання екологіє турбує все більше людей, тому для туристів, які активно підтримують екологічно чистий та стійкий спосіб життя, цей чинник також буде відігравати велику роль.

5 . Політично-правовий фактор впливу на лікувально-оздоровчий туризм важко переоцінити. Від правової бази залежить вплив на доступність медичних послуг, регулювання якості надання лікувально-оздоровчих послуг та формування загального клімату розвитку цього напрямку туризму. Держава, як основний регулятор має підтримувати та заохочувати майбутніх підприємців до створення нових лікувально-оздоровчих закладів за допомогою важелів впливу. До основних таких важелів можна віднести: розіграш грантів, фінансова допомога, спрощення бюрократії та податків, пільгові виплати, двосторонній прямий зв'язок, захищеність на рівні законодавства та інші.

Як ми бачимо лікувально-оздоровчий туризм є багатошаровим та складним конкурентним середовищем на який впливає велика кількість чинників. Здатність адаптуватися до змін і збалансувати внутрішні ресурси із зовнішніми вимогами є ключем до успіху в цій галузі.

1.3 Зарубіжний досвід розвитку лікувально-оздоровчого туризму

Одним із надійніших методів засвоєння та обробки інформації є спостереження та аналіз, використання яких дозволить нам звернутися до досвіду інших країн в яких лікувально-оздоровчий туризм використовує передові технології та займає передові місця за популярністю відвідування. Перш за все на нашу думку буде доречно звернутися до міжнародної асоціації медичного туризму, яка понад 17 років вимірює індекси пов'язанні з лікувально-оздоровчим туризмом під назвою MedicalTourismIndex(Індекс медичного туризму). МТІ вимірює привабливість

дестинації для медичного туризму з точки зору загального іміджу та навколишнього середовища, медичної та туристичної привабливості та інфраструктури, а також наявності та якості медичних закладів і послуг. В основному рейтинг фокусується на факторах, які зосереджені на оцінюванні широкого спектру можливостей дестинації та послуг медичного туризму. Їх можна розділити на три групи, які наведені на рис.1.2.

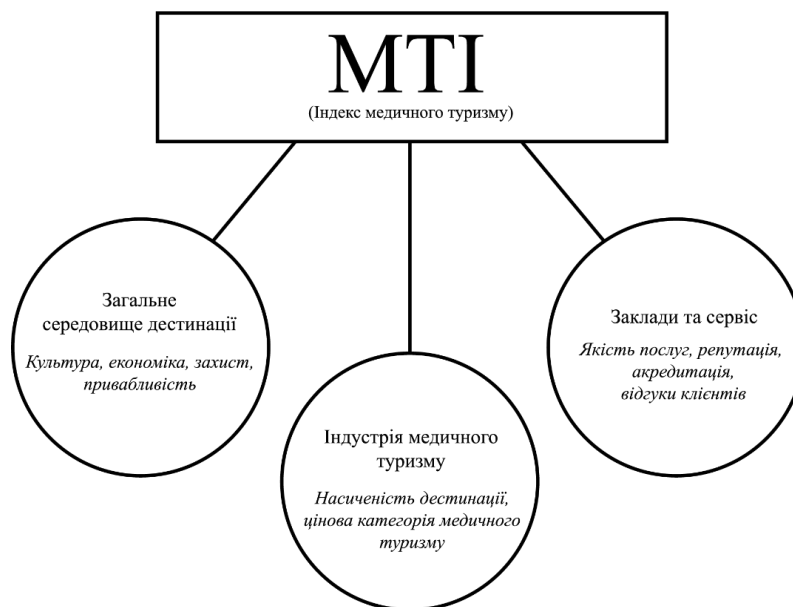

Рис.1.2 Фактори оцінки лікувально-оздоровчого туризму[11]

Загальне середовище. Цей субіндекс оцінює загальну економіку дестинації, безпеку та імідж дестинації, сприятливість обмінного курсу, а також культурні аспекти.

Індустрія медичного туризму. Цей субіндекс складається з двох частин: туристичної та медичної. Він оцінює привабливість дестинації як туристичного напрямку з точки зору популярності туристичного напрямку, погодних умов або культурних і природних пам'яток/об'єктів, а також витрат, пов'язаних з медичним туризмом, таких як витрати на лікування, витрати на проживання або витрати на проїзд.

Заклади та сервіс. Цей субіндекс оцінює якість медичної допомоги, наприклад, кваліфікацію лікарів, стандарти охорони здоров'я або медичне

обладнання. Він також оцінює репутацію лікарів або лікарні, а також інтернаціоналізацію персоналу та акредитацію закладу. Нарешті, він також враховує загальний досвід пацієнта, наприклад, доброзичливість персоналу та лікарів[11].

Щоб сформулювати загальне уявлення про рейтинг, наведемо країни в яких розвинутий лікувально-оздоровчий туризм за версією асоціації медичного туризму: 1. Канада(76.47), 2. Сінгапур(76.43), 3. Японія(74.23), 4. Іспанія(72.93), 5. Британія(71.92), 6. Дубаї (71.85), 7.Коста-Ріка (71.73).

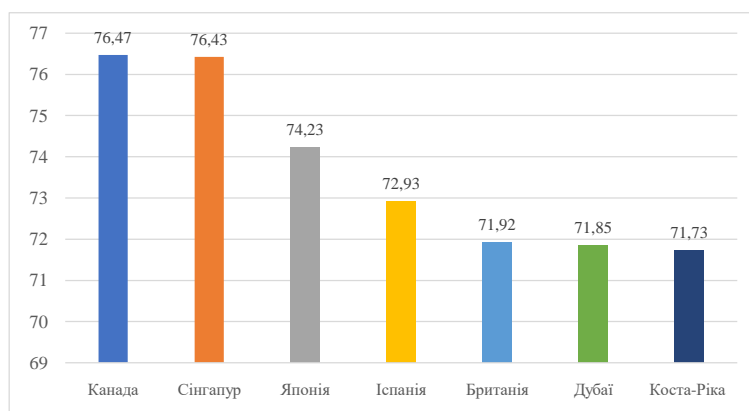

Рис 1.3 Графік країн лідерів по лікувально-оздоровчому туризмі за 2020-2021 роки [11]

Науковець Билим О.С у своїй роботі дослідження перспектив розвитку лікувально-оздоровчого туризму для України, аналізуючи міжнародний досвід запропонував перелік принципів та стандартів якими керується переважна кількість відомих санаторно-курортних комплексів, а саме:

1. Розробка варіативності абонементів для комплексних лікувально-оздоровчих послуг.
2. Увага на складання (формування) індивідуальних програм занять з наступним контролем інструктора.

3. Удосконалення системи лікувально-оздоровчого сервісу новими програмами під конкретну матеріально-технічну базу.

4. Систематичне вдосконалення мережі і розробка нових тур-маршрутів пішохідного туризму, вело-туризму, кінного туризму, маршрути теренкуру, скандинавської ходьби.

5. При розробці і будівництві нової санаторної лікувально-оздоровчої структури враховувати інтереси і рейтинг популярності кожної послуги.

6. Особлива увага на використання матеріально-технічної бази санаторно-оздоровчого комплексу у період не популярних сезонів[4].

Згадані раніше дослідники Баєв В.В та Баєва О.В вивчаючи питання розвитку лікувально-оздоровчого туризму звернулися до стратегій розвитку та організації структури таких лікувальних комплексів в зарубіжних країнах. За приклад дослідження вони взяли Дубаї, ОАЄ, (які за індексом МТІ знаходяться на 6 місці з рейтингом 71.85). Притаманній цій країні новизна у сфері медичних послуг допомогла вийти курортним та оздоровчим центрам на новий рівень. Завдяки стратегічній організації та міцності законодавства у Дубаї змогли побудувати невеличке містечко виключно для підприємств, які надають лікувально-оздоровчі послуги під назвою DubaiHealthCareCity в якому окрім самого оздоровлення постійно проводяться наукові дослідження у цій сфері для вдосконалення існуючих та розробки нових методів оздоровлення людського тіла [2].

Для впровадження такого досвіду Україні насамперед потрібний відповідний виконавчий орган та сильне юридичне законодавство для регуляції. На сьогоднішній день законодавство яке контролює лікувально-оздоровчий туризм є закон України «Про курорти», чинна нормативно-правова база, яка регламентує її функціонування, раціональне і економне використання природних лікувальних ресурсів та їх охорону, декларуючи доступність лікування для громадян усіх вікових груп. Головною проблемою сучасного стану лікувально-оздоровчого туризму в Україні є відсутність єдиного органа

влади який повинен контролювати ринок надання лікувально-оздоровчого пакету послуг в цілому а не окремих його частин.

Що стосується досвіду догляду та ефективного використання рекреаційних ресурсів то краще за все звернутися до країн які граничать з територією України, а саме країни східної Європи, оскільки ми знаходимося в одній кліматичній зоні та маємо подібний рекреаційний потенціал для лікувально-оздоровчого туризму. Ще однією перевагою дослідження саме цих країн є недалекий вступ України до Європейського союзу, що означає переймання усіх стандартів якості та регламенту цієї області послуг. Найкращими прикладами таких країн, керуючись індексом МТІ буде: Чехія (15 місце з рейтингом 68.32), Угорщина (23 місце з рейтингом 65.69) та Польща (29 місце з рейтингом 64.10).

Європейський континент є одним із найприбутковіших у сфері туристичних послуг, кожного року Європейські країни приймають у себе десятки мільйонів туристів, в тому числі людей, які подорожують з метою оздоровлення та лікування свого організму. Однією з таких країн є Чехія, яка змогла перетворити лікувально-оздоровчий туризм у власний бренд та зарекомендувати себе як одне із найпровідніших центрів надання туристичних послуг. Такий успіх є причиною певних факторів, які склалися у продовж неперервного розвитку туризму, а саме:

1. Потужний природно-рекреаційний потенціал, (бальнеологічні такліматичні ресурси);
2. Високоякісне медичне обслуговування, прогресивні методи лікування та реабілітації;
3. Розвинена інфраструктура;
4. Помірна цінова політика;
5. Історична традиція лікування;
6. Вигідне географічне положення у Центральній Європі.

На території країни знаходиться близько 30 відомих лікувальних курортів, де лікують широкий спектр захворювань причиною яких є проблем з печінкою, нирками, кровоносною та нервовою системою та інші [13].

Чехія на шляху свого становлення, як відомого сектору лікувального туризму також змушена була пройти тернистий шлях. Основною проблемою країни була та досить залишається величезна конкуренція, так як країна граничить з Німеччиною, Австрією та Францією, які налічують в собі всесвітньо відомі курорти. Щоб конкурувати з такими мастодонтами, Чехія вирішила направити свої можливості у два напрямки:

1. Значною мірою просувати свою послуги, як в середині країни так і на міжнародному ринку.

2. Сфокусуватися на своїй унікальності.

На сьогоднішній день ми можемо побачити, що Чехія відома своїми термальними курортами, цінність та історичність яких зберігається не одне століття, одним із найвідоміших представників є курорт «Карлові вари». Також велику роль в цьому держава та уряд, так до прикладу у 1995 році у Чехії була сформована асоціація медичних курортів Чеської республіки, роль якої є гарантувати та підтримувати стандарти якості послуг [14].

Угорщина як частина Європейської сім'ї також розвиває та удосконалює послуги лікувально-оздоровчого туризму, оскільки має потужний рекреаційний та фінансовий капітал. Сучасна Угорщина розпочала відновлювати всій оздоровчий туристичний потенціал у 90-х роках минулого століття, що вплинуло на її розвиток та імідж серед туристів. Основним поштовхом до розширення лікувально-оздоровчого туризму стало його внесення до стратегічного плану розвитку Угорщині, на його відновлення виділяться значна кількість бюджету, його робота регламентується спеціально створеним законодавством та органом контролю [15]. Досвід Угорського оздоровчого туризму можна охарактеризувати дотриманням певних принципів організації, які наведені в таблиці 1.3.

На сьогоднішній день послуги, які надають курорти Угорщини є найрізноманітнішими, але основним чим славляться ці курорти є термальні води, на 2016 рік їхня кількість становила 1289 одиниць. Найвідоміші курорти

країни вважаються: Балатонфюреді, Дюлі, Балф, Хайдусобосло, Хевізе, Харкань, Залакарош, Шарвар.

Таблиця 1.3

Основні принципи організації лікувально-оздоровчого туризму Угорщини

Принцип	Відповідність
1	2
Якість медичних послуг	Забезпечення високої якості медичних консультацій, діагностики та лікування відповідно до сучасних стандартів та практик.
Безпека та безпека пацієнтів	Забезпечення безпеки та комфорту пацієнтів під час лікування та відпочинку.
Професіоналізм персоналу	Наявність висококваліфікованих лікарів, медичного персоналу, спатерапевтів та іншого персоналу, який надає послуги з високим рівнем професіоналізму.
Ефективне використання природних ресурсів	Максимально раціональне використання природних факторів, таких як мінеральні джерела, грязі, клімат та інші для лікування та оздоровлення.
Відповідність законодавству	Дотримання всіх необхідних правових і регуляторних вимог, які стосуються медичної практики.

*сформовано автором

Лікувально-оздоровчий туризм Польщі розвивається дуже стрімко. Сектор медичного туризму є новим, але вже займає значну частку індустрії в Польщі. Багато комплексних реабілітаційних центрів або СПА-центрів розташовані в найкрасивіших куточках країни, поблизу природних парків, в горах або на морському узбережжі. Під час лікування пацієнт-турист може познайомитися з країною, яка є поєднанням природи та інноваційного розвитку.

В країні функціонує близько 198 санаторіїв, 52 санаторно-курортні лікарні та 1 800 закладів довготривалого догляду, що становить 172 000 ліжок-місць, що становить майже п'ять лікарняних ліжок на тисячу населення, це один з найвищих показників у Європі. Унікальність досвіду Польщі в організації лікувально-оздоровчих курортів є постійна реорганізація та вдосконалення, деякі відділення перепрофільовуються, щоб надавати ширший спектр послуг, також йде постійна кооперація комерційних структур з державними органами охорони здоров'я, що перетворює лікувально-оздоровчий туризм в прибуткову

індустрію. Це можна довести тим, що за даними 2018 року в Польщу прибуло близько 180 000 іноземних туристів з метою отримання медичних послуг.

Ще однією перевагою Польського туризму в цілому є організація комплексного пакету послуг для туриста, що включає в себе проживання, харчування, транспорт, екскурсії, допомога у випадку екстрених ситуацій та інші [12].

Проаналізувавши досвід країн, які на сьогоднішній день є успішними та передовими у сфері лікувально-оздоровчого туризму, можна помітити, що всі вони проходили через етап становлення, в якому невідмінною складовою є подолання проблем. Запорукою успіху цих країн є зацікавленість у цій сфері, активна підтримка, грошова допомога та небайдужість зі сторони людей та держави.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РІВНЯ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1 Загальна характеристика та сучасний стан лікувально-оздоровчого туризму України

Свою історію виникнення перші лікувальні центри оздоровлення та реабілітації на території сучасної України датуються кінцем XIX початку XX століть. Уперше лікувально-оздоровчі заклади з'явилися на приморських територіях як Крим та Одеса у XIX столітті, коли ці регіони стали популярними курортами для відпочинку та лікування. Лікувальні джерела та мінеральні води привертали відвідувачів, які шукали поліпшення свого здоров'я. У цей період було споруджено перші санаторії, лікувальні ванни, готелі та інфраструктуру для здоров'я туристів. З'явилися нові курорти та санаторії у різних регіонах країни, таких як Трускавець, Моршин, Яремче, Євпаторія та інші. Лікувально-оздоровчий туризм отримав велику популярність серед місцевих жителів та іноземних туристів, які приїжджали з метою поліпшення здоров'я, відновлення після захворювань або просто для відпочинку.

Лікувально-оздоровчий туризм в Україні є досить важливою та перспективною складовою туристичної галузі яка за останні роки динамічно розвивається. Україна має значний потенціал для розвитку цього сектору завдяки багатству природних ресурсів та унікальних лікувальних джерел. В Україні існує велика кількість реабілітаційних центрів, курортів, санаторіїв, SPA -центрів та інших закладів, які пропонують різноманітні програми оздоровлення та лікування.

На сьогоднішній день в Україні лікувально-оздоровчий туризм стикається з рядом проблем, що призводять до його занепаду та втрати конкурентоспроможності в порівнянні з більш привабливими іноземними аналогами. Економічні, соціальні та інші фактори впливають на негативну динаміку розвитку цієї галузі.

Однією з головних причин є занедбаний стан інфраструктури та застаріле обладнання лікувально-оздоровчих закладів в Україні. Брак відповідних інфраструктурних умов, таких як дороги, готелі, транспортні засоби та комунікації обмежують можливості розвитку цієї галузі.

Багато санаторіїв та курортів потребують серйозного оновлення та модернізації, щоб відповідати сучасним стандартам якості та забезпечити комфортні умови для відпочинку та лікування гостей. Відсутність інвестицій у розвиток і покращення інфраструктури призводить до зниження якості обслуговування та недостатньої конкурентоспроможності.

Другою проблемою є низький рівень медичних послуг та недостатня кваліфікація медичного персоналу в деяких закладах лікувально-оздоровчого туризму. Це створює небезпеку для туристів, які шукають лікування або реабілітацію в Україні. Відсутність висококваліфікованих лікарів та медичного персоналу, а також відсутність системи контролю якості послуг, призводить до недовіри та зменшення інтересу до лікувально-оздоровчого туризму в країні.

Також, зниження популярності лікувально-оздоровчого туризму в Україні пов'язане зі зростанням конкуренції з боку інших країн, які пропонують більш привабливі умови та послуги. Наприклад, країни Європи, які мають розвинену медичну інфраструктуру, високий рівень послуг та привабливі туристичні програми, залучають багато пацієнтів з України та з інших країн. Зміни туристичного потоку за 2019-2020 роки наведені в таблиці 2.1.

Провівши аналіз таблиці ми бачимо що туристичний потік у 2020 році кардинально зменшився в порівнянні з 2019 роком, так у 2020 році загальна кількість туристів яких приймали юридичні особи склала 1957410 осіб, що на 63,2% менше за 2019 рік.

Кількість туристів метою якого було відвідування лікувально-оздоровчих центрів також зазнала кардинальних змін, у 2020 році цей показник досягав відмітки у 14603 осіб, що на 85,93% менше за аналогічний 2019 рік. Іноземні туристи, які вирішили скористатися лікувальними центрами у 2020 році зіставили 232 особи, що на 90,29% менше за попередній рік. Частка лікувально-

оздоровчого туризму України серед всіх видів туристичної діяльності у 2019 році склала 1,05%, у 2020 зменшилась до відмітки у 0,74%.

Таблиця 2.1

Туристичний потік за метою поїздки та видами туризму у 2019-2020 роках [16].

Показники	Роки		Темп відхилення 2020 р./ 2019 р.	
	2019	2020	(+/-)	%
1.Всього туристів (осіб)	5319952	1957410	-3362542	-63,2
1.2 З них іноземні туристи (осіб)	83703	11773	-71930	-85,93
2.Лікувально-оздоровчий туризм (осіб)	55998	14603	-41395	-73,92
2.2 З них іноземні туристи (осіб)	2390	232	-2158	-90,29
3.Частка туристів %	1,05	0,74	-0,31	-

Соціальні проблеми також впливають на стан лікувально-оздоровчого туризму. Нестабільна політична ситуація, військові стан по усій території країни, низький рівень безпеки та наслідки пандемії COVID-19 впливають на відвідування туристами лікувальних закладів. За даними ДАРТ (Державне агентство розвитку туризму в Україні) у 2022 році надходження до державного бюджету від туристичної галузі скоротилися майже на 31%, що включає в себе і лікувально-оздоровчий туризм, так на 2022 рік податки сплачені в наслідок надання туристичних послуг склала 1 551 182 тис.грн., що на 30,5% менше за аналогічний 2021 рік, де ця сума сягала відмітки у 2 231 860 тис.грн. Основну частку загальних надходжень у 2022 році було отримано за допомогою діяльності готелів та подібних засобів тимчасового розміщення, яка склала 57,9% або 898 381 тис.грн., тим часом діяльність туристичних агентів склала 13,2% або 204 795 тис. грн. від загального прибутку. Також у наслідок воєнних дій змінилася і частка отриманого прибутку областями України. Так одна із найперспективніших у минулі роки Одеська область отримала на 58,5% менше прибутку у 2022 році у порівнянні з 2021 роком, з такою проблемою також зіткнулася і столиця України, місто Київ зменшив прибуток від туристичної

діяльності у розмірі 46,4%. Обласні України, які вважаються найбезпечнішими на даний момент, напроти збільшила свої надходження, як Львівська та Івано-Франківська області, частка яких збільшилась на 27,1% та 21% відповідно [17].

В таблиці 2.2 в якій розглянемо надходження до бюджету України від туристичної діяльності по основним регіональним центрам за статистикою ДАРТ (Державне агентство розвитку туризму в Україні).

Таблиця 2.2

Аналіз динаміки податкових надходжень від туристичної галузі в млн. грн.
за 2021-2023 роки [17]

Область	2021	2022	2023 (9 місяців)
1	2	3	4
Одеська	315,4	66,0	76,1
Херсонська	46,0	9,9	1,3
Дніпропетровська	70,7	52,9	69,6
Запорізька	76,0	22,8	10,6
Волинська	9,4	9,0	11,1
Рівненська	11,3	9,6	14,2
Львівська	151,0	197,4	248,4
Закарпатська	42,2	51,7	62,8
м.Київ	559,2	318,6	354,1
Сумська	8,1	5,6	6,9
Вінниця	19,1	18,3	19,9
Тернопільська	12,3	11,1	13,6
Харківська	73,4	31,3	25,9
Донецька	42,4	16,3	5,6

Провівши дослідження даної таблиці можна зробити такі загальні висновки актуальної ситуації по туристичній галузі на сьогоднішній день, а саме:

1. До початку повномасштабної війни основними територіями для відпочинку туристи вибирали: Київську область та саме м.Київ (559,2 млн.грн., яке займає 1 місце по надходженням в бюджет від тур. діяльності), Одеську, Львівську, Харківську, Запорізьку та Дніпропетровську області (надходження яких перевищують 70 млн.грн.).

2. Беручи до уваги саме лікувально-оздоровчий туризм то за даними опитування вище згадуваного ДАРТ, за 2021 рік лише 4% туристів зазначали

мету своєї подорожі саме лікувально-оздоровчий нахил. У гендерному співвідношенні для цього виду туризму більше подорожують жінки 55% та 45% відповідно. Більш ширше дослідження наведене у Додатку А.

3. Незважаючи на воєнний стан та постійні тривоги, люди після майже 2 років війни продовжують подорожувати Україною. Звісно більший наплив туристів припав на західні області, це можна помітити зрівнявши надходження за 2021 та 2023 роки за Львівською, Закарпатською та Волинською областей. Ці та інші західні області за 9 місяців змогли зібрати більше надходжень ніж за аналогічний 2021. Звісно такий перехід склався за рахунок занепадання туризму інших областей через воєнні дії, так до прикладу Одеська область у 2021 році зібрала видатки на суму 315,4 млн.грн. у 2023 році цей показник знизився до відмітки 76,1 млн.грн., таку ж участь спіткала Херсонську, Донецьку, Харківьку, Запорізьку та інші східні області.

На сьогоднішній день тема лікувально-оздоровчого туризму актуальна як ніколи для України, відголоски пандемії COVID-19, війна, психологічне навантаження, усі ці та інші чинники так чи інакше впливають на наше фізичне та психологічне здоров'я, для його підтримання лікувально-оздоровчий туризм в Україні у подальші роки повинен і надалі розвиватися, як перспективна сфера діяльності.

Проте на сьогоднішній день залишається низка проблем, які перешкоджають стабільному функціонуванню більшості курортів, санаторіїв всіх груп, агенцій, як на державному так і на регіональних рівнях. Яворська В. та Транченко Л. при дослідженні основних проблем розвитку лікувально-оздоровчого туризму України виділяють проблеми пов'язані з податковим законодавством, який в свою чергу гальмує розвиток рекреаційної діяльності та її матеріально-технічну базу. В першу чергу це стосується сплати ПДВ, податку на майно та курортного збору. У роботі рекреаційної галузі можна виділити наступні проблеми, що стримують її розвиток. Серед них:

1. Відсутність розгалуженої системи інформаційно-рекламного забезпечення діяльності галузі.

2. Податкове законодавство, що не сприяє вкладенню інвестицій в рекреаційну інфраструктуру та санаторно-курортний комплекс.

3. Децентралізація підпорядкованості рекреаційного та санаторно-курортного комплексів.

4. Недоліки в системі регіонального управління.

5. Проблема тіньової економіки.

До основних проблем також відносять поганий стан інфраструктури лікувально-оздоровчих комплексів. Переважна більшість споруд, санаторіїв, лікарень, курортних приміщень були збудовані ще до незалежності України, які на сьогоднішній лад не відповідають сучасним вимогам класифікації та стандартизації. Потреба у реконструкції закладів рекреації є одним із першочерговим завданням, оскільки цей фактор забезпечує приємне враження туристів від відпочинку, безпеку, конкурентоспроможність, рекламну спроможність, якість послуг та інше. Питання забезпечення інфраструктурної реконструкції повинна відбутися у питаннях підвищення рівня сервісу, безпеки рекреаційних ресурсів, розширення спектру послуг, впровадження інноваційних технологій та підтримки рівня кваліфікації персоналу. Також не менш важливою складовою в цьому питанні є забезпеченість транспортним зв'язком та загальним станом доріг. До початку війни в Україні існувала програма «Велике будівництво», головною метою якою була реставрація історичних пам'яток, лікарень та доріг, такий досвід є гарним прикладом можливої кооперації держави та місцевостей з рекреаційним потенціалом[29].

2.2 Аналіз інфраструктури та рекреаційних ресурсів лікувально-оздоровчого туризму в регіонах України

Україна є досить багатою у розрізі рекреаційних ресурсів значну частину природного потенціалу складають: ландшафти (ліси, узбережжя, гори), природні оздоровчі ресурси (мінеральні води та лікувальні грязі), заповідні території (парки та національні території, заповідники, та ін. Загалом площа

потенційних територій санітарно-рекреаційного призначення в Україні займає близько 13% від всієї території країни та розподілена за природними регіонами. В цілому Україну можна поділити на 7 регіонів, які призначені для облаштування лікувально-оздоровчого туризму та володіють унікальними особливостями, а саме: Причорноморський, Придніпровський, Поліський, Карпатський, Центральний, Подільський та Східний [18].

Причорноморський регіон України, що включає прибережні області, такі як Одеська, Миколаївська, Херсонська області та звісно Крим, мають значний потенціал для розвитку лікувально-оздоровчого туризму завдяки своїм природним ресурсам. Головною рекреаційною перевагою цього регіону є вихід до чорного моря, що створює неперевершений клімат та ресурси для створення лікувально-оздоровчих комплексів. Унікальними характеристиками цього регіону являються:

1. Мінеральні води є визначним природним ресурсом цього регіону. В цих областях розташовані курорти, де використовують мінеральні джерела для проведення лікувальних процедур.

2. Лікувальні грязі, які знаходяться на берегах Тилігульського та Куяльницького лиманів, стали не лише природним ресурсом, але і популярним засобом грязелікування. Тут туристи можуть скористатися процедурами, що поліпшують стан шкіри та загальний стан організму.

3. Морський клімат і прибережні райони - відмінний спосіб оздоровитися. Одеська область пропонує такі курорти, як Затока або Лазурне, де туристи можуть насолодитися корисним морським повітрям і використати його цілющі властивості для поліпшення дихальної функції.

4. Багата прибережна інфраструктура, така як ресторани, готелі та розважальні заклади, роблять територію привабливою для туристів, які обирають лікувально-оздоровчий відпочинок [19].

Загалом, природні ресурси Причорноморського регіону є ключовими чинниками його привабливості для лікувально-оздоровчого туризму, надаючи можливості для відновлення здоров'я. Проте незважаючи на унікальність цього

регіону кількість туристів з кожним роком поступово зменшується, що можна побачити на рисунку 2.1.

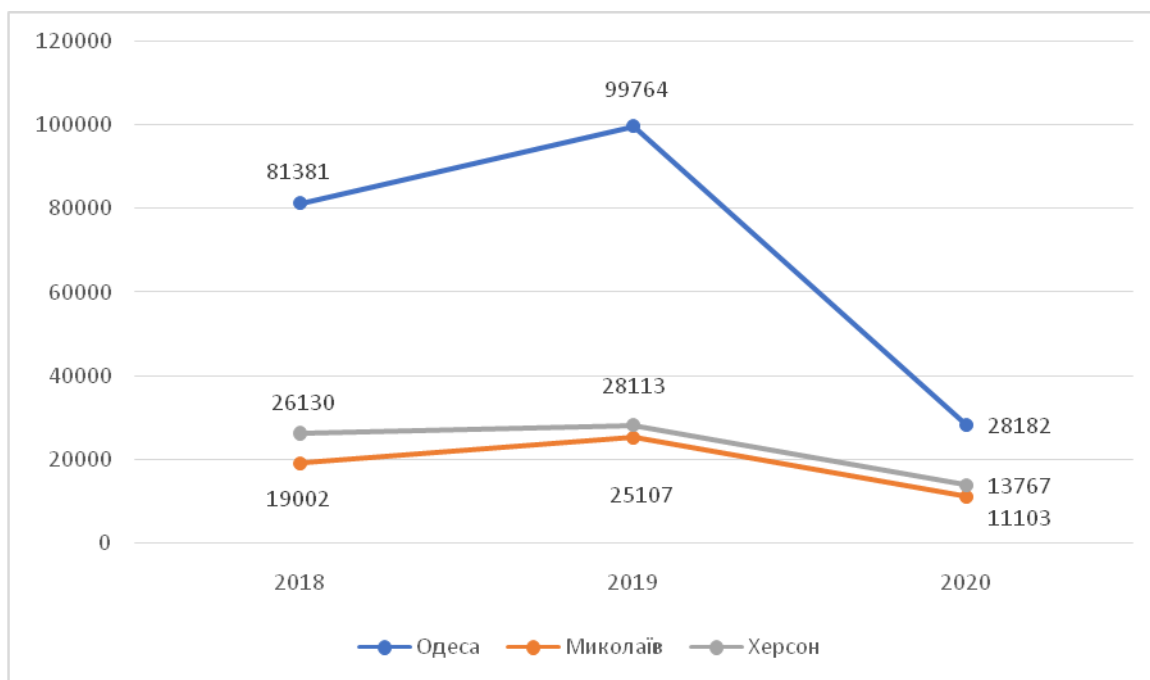

Рис. 2.1 Кількість туристів, обслугованих туроператорами та тур-агентами за 2018-2020 роки Причорноморського регіону [16].

Як ми бачимо згідно даних державної служби статистики України області Причорноморського регіону втрачають свій туристичний потік за 2018-2020 роки. На 2022 рік після початку повномасштабного вторгнення ситуація погіршилась до критичної, через постійні бойові дії сума туристичного збору в Одесі зменшилась на 80%, у Миколаєві на 90% та на 95% у Херсонській області.

Придніпровський регіон, який включає в себе такі області як: Дніпропетровська, Запорізька, Черкаська та інші, має потужний рекреаційний потенціал, який можна використовувати для лікування та оздоровлення. На території цього регіону знаходиться лісостепова зона переважно хвойних порід та величезний степовий масив, клімат помірний, м'який. Серед рекреаційних ресурсів регіон можна представити великою кількістю річок та озер, масивними лісами, мінеральними водами, ботанічні парки та бальнеологічні ресурси [20].

Популярність лікувально-оздоровчого туризму даного регіону можна охарактеризувати кількістю санітарних та курортних одиницю, які наведені на рисунку 2.2. Як ми бачимо з даного графіку у до воєнний період регіон намагався розвивати та використовувати свої рекреаційні потужності. Запоріжжя являється найпривабливішим місцем для туристичного потоку, що доводить велика кількість баз відпочинку у цій області. Тому дуже важливо у після воєнний період розвивати та відновлювати інфраструктуру та імідж Придніпровського регіону, оскільки він має всі наявні ресурси для розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

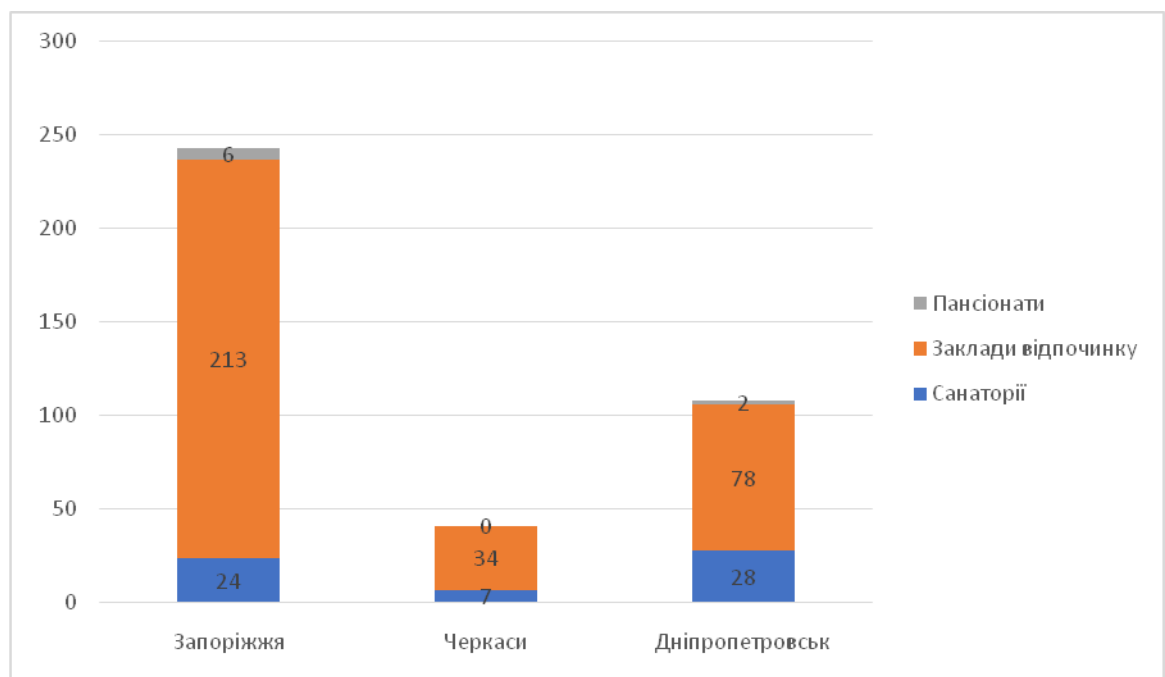

Рис.2.2 Кількість лікувально-оздоровчих закладів Придніпровського регіону за 2020 рік [16].

Поліський регіон охоплює переважно північно-західні області України (Волинська, Рівненська, Житомирська та Чернігівська). Полісся в Україні є виразно унікальним регіоном з великою кількістю природних ресурсів, які можуть бути використані для лікувально-оздоровчих цілей. Цей регіон вирізняється величезними лісовими масивами, мальовничими річками та озерами, торф'яними та лікувальними грязями. Головна річка Полісся– Прип'ять. Інші важливі річки: притоки Прип'яті (Піна, Лань, Случ, Стохід та

інші). Найбільші озера: Червоне, Біле, Світязь. Основні лікувально-оздоровчі заклади: Санаторій «Лісова пісня», пансіонат «Шацькі озера», природний парк «Дерманько-Острозький», Санаторій «Остреч» та інші[22]. На сьогоднішній день лікувально-оздоровчий туризм та території цих областей занепадає, все більше санаторіїв та пансіонатів закривається через нестачу фінансування та низьку конкурентоспроможність. Частка рекреаційних ресурсів Полісся у загальному обсязі українських ресурсів становить 21 % (друге місце після Карпатського регіону), проте, рівень їх використання – один з найнижчих – 9 % при середньому показнику в країні – 14,4 % [21].

Карпатський регіон до якого відносять Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку та Закарпатську області являються самими продуктивними та популярними місцями за лікувально-оздоровчим туризмом та туризму в цілому по Україні. У Карпатському регіоні «зосереджена третина рекреаційного потенціалу України» Тут налічується близько 800 мінеральних джерел майже всіх бальнеологічних типів, цілющі торфовища, карпатський клімат, мінеральні родовища, ці умови дають можливість розвинути мережу з термальних і кліматичних курортів, пансіонатів, садиб, баз відпочинку і туристичних закладів [23]. Основними представниками лікувально-оздоровчого туризму в цьому регіоні можна назвати такі курорти, як: «Шаян», «Кваси», «Східниця», «Трускавець», «Моршин», «Яремче», «Буковель» та інші.

До центрального регіону можна віднести Київську, Полтавську та Сумську області. Особливості даного регіону майже ідентичні до придніпровського, сюди можна віднести густо насичені ліси, мінеральні води та цілющі грязі, які використовуються для лікування широкого спектру захворювань, у комбінації з історико-культурним різноманіттям створює потужну базу для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. На теренах центрального регіону функціонують такі оздоровчі курорти як: «Миргород», «Ташань», «Пуща водиця», «КончаЗаспа», «Діброва», «Тростянець» та інші [24].

Тернопільська, Вінницька та Хмельницька область формують собою дивовижний Подільський регіон. Найвищий лісовий масив у поєднанні з

мінеральними водами та високоспеціалізованою медичною допомогою створює умови для створення якісного лікувально-оздоровчого туризму. Так, площа рекреаційно-оздоровчих лісів у цьому районі становить близько 70 тис. га, а лісів заповідного, наукового та історико-культурного призначення – близько 140 тис. га. Регіон виділяється своєю бальнеологічною, мінеральною, релаксаційною та відпочинковою орієнтацією[25]. Регіон відомий по таким лікувально-оздоровчим центрам (санаторіям), як: «Збуч», «Золота Липа», «Медобори», «Поділля», «Південний Буг», «Перлина Поділля» та інші.

До останнього але не менш важливого Східного рекреаційного району відносять: Донецьку, Харківську та Луганську області. На даний момент ці області найбільше постраждали від окупації та воєнних дій, якщо подивитися на них через призму часу то до прикладу на початку 21 століття Донецька область входила в 5 за рейтингом показників діяльності туристичних агентств в Україні, тут налічувалось близько 500 туристичних закладів оздоровлення та близько 300 туристичних агентств. Харківська область до початку війни за даними 2021 року сплатила 73.4 млн.грн. податку з туристичної галузі. Луганськ хоч і вважається суто промисловою територією на її місцях розташовується велика кількість мінеральних, піщаних та лісових родовищ, які притаманні всьому регіону. Лікувально-оздоровчі послуги надають такі санаторії та курорти як: «Перлина», «Слов'янський», «Роща», «Ялинка», «Високий» та інші [26][27].

Рекреаційні ресурси України є основою забезпечення лікувально-оздоровчого туризму, тому їх екологічному стану та безпеці повинна приділятися підвищена увага. Процес відновлення та охорона рекреаційно-туристичних активів з метою зведення до мінімуму негативного впливу туристичної діяльності на природні процеси має назву екологізації місцевості. На сьогоднішній день піклування про безпеку довкілля є невід'ємною частиною туристичної політики будь-якої держави. Люди все частіше при виборі туристичного дозвілля звергають увагу на екологічні чинники та ступінь її захищеності. Лікувально-оздоровчі заклади, які використовують рекреаційні

ресурси повинні постійно стежити та пропагувати серед туристів та інших галузей туризму важливість збереження природної місцевості[32].

Екологізація є стратегічно важливою складовою для розвитку лікувально-оздоровчих підприємств. Саме екологізація є інструментом для мінімізації екологічно-економічних збитків на рівні підприємства, включаючи модернізацію технологій, реорганізацію підприємств та удосконалення управлінських систем.

Основні деструктивні чинники, які впливають на стан екології природних ресурсів можна розділити на 2 основні категорії:

1. Природні чинники – це чинники, які пов'язані з природними процесами. До них відносяться: кліматичні зміни, повені, землетруси, природні лісові пожари та інші.

2. Антропогенні чинники– це чинники, які пов'язані з діяльністю людини. До них відносяться: війна, видобуток і переробка природних ресурсів, штучні лісові пожежі, промислове господарство, будівництво, ґрунтова та водяна забрудненість, побутові відходи та інші.

У сучасних реаліях війна є найбільшою небезпекою для довкілля нашої держави. З початку війни до сьогоднішнього дня було зареєстровано більше ніж 400 випадків екоциду та еко-тероризму. Найжахливішим прикладом цієї агресії є знищення Каховської дамби, що спричинило небачені руйнації. Наслідки, які спричинила повінь в цьому регіоні є безповоротні, більше 50 тисяч гектарів українських лісів затоплено, близько 150 тис. тон бензину та мастила вилилось у річку Дніпро, повністю знищена інфраструктура та еко ресурси.

Серед інших основним проблем екологічного стану України, які впливають на 2/3 потенціалу лікувально-оздоровчого туризму є забрудненість водних ресурсів. На водні об'єкти негативно впливають викиди забруднюючих речовин підприємствами промисловості та комунальними господарствами, а також стоки з сільськогосподарських угідь і місць, де знаходяться сміттєзвалища.

Невід'ємною частиною процесу забезпечення безпеки рекреаційних ресурсів та умови боротьби з деструктивними чинниками є проведення стандартизації усіх об'єктів туристичного спрямування. Міжнародним прийнятим стандартом управління природними ресурсами є ISO 14001, який створений в 1991 році та є одним із національних стандартів України. ISO 14001 визначає вимоги до системи управління навколишнім середовищем, яка дозволяє:

1. Співвідносити свою діяльність з екологічною політикою та цілями.
2. Підвищити екологічну дієвість.
3. Виявити, оцінити та контролювати екологічні аспекти своєї діяльності.
4. Виконувати свої зобов'язання перед зацікавленими сторонами.

ISO 14001 є системним підходом до екологічного управління. Він вимагає від підприємства розробити, впровадити та підтримувати систему управління навколишнім середовищем, яка відповідає їхнім конкретним потребам[33].

Одним із перспективних напрямків забезпечення екологічних стандартів є майбутня інтеграція з Європейським союзом в якому функціонує велика кількість інституцій, які відповідають за ступенем стандартизації екологічних показників, а саме: Європейський парламент, Рада ЄС, Суд ЄС, Омбудсмен ЄС, Європейський інвестиційний банк, Європейське агентство навколишнього середовища та інші. Кооперація з Європейськими інстанціями та власне бажання зберегти та відновити екологічну складову Українських земель, допоможе вивести лікувально-оздоровчий туризм та туризм в цілому на нові рівні сталого розвитку.

РОДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1 Пріоритетні напрямки розвитку лікувально-оздоровчого туризму України у воєнний та післявоєнний період

Туристична галузь та лікувально-оздоровчий туризм можуть і мають розвиватися навіть у стані війни, хоча залежно від конкретної ситуації це може бути викликом. Незважаючи на складнощі, розвиток туризму має позитивний вплив на економіку та здоров'я громадян України. Існує кілька факторів, які можуть сприяти розвитку туристичної галузі та лікувально-оздоровчого туризму навіть у таких умовах.

Основні принципи розвитку та функціонування туристичних галузей в цей період включають наступні аспекти:

1. Безпека та захист: Найважливішим аспектом у розвитку туристичної галузі та лікувально-оздоровчого туризму у стані воєнного стану є безпека туристів та працівників. Забезпечення безпеки повинно бути високим пріоритетом, і необхідно розробляти та впроваджувати заходи безпеки.

2. Адаптація до умов конфлікту: Туристичні компанії та заклади лікувально-оздоровчого туризму повинні адаптуватися до умов воєнного стану. Це включає перегляд маршрутів, зміну локацій, посилення безпеки та інших заходів, які забезпечують стабільну та безпечну роботу.

3. Співпраця з військовими та медичними структурами: Туристичні компанії та заклади лікувально-оздоровчого туризму повинні активно співпрацювати з військовими та медичними структурами, щоб отримати необхідну підтримку та допомогу. Це може включати забезпечення медичних послуг, консультацій та інших форм співпраці.

4. Залучення туристів: Умови воєнного стану можуть впливати на інтерес туристів до відпочинку та оздоровлення. Тому туристичні компанії та заклади лікувально-оздоровчого туризму повинні активно працювати над рекламою та

маркетинговими заходами, щоб залучити туристів та показати переваги туристичних послуг навіть у складних умовах.

Приклади успішного розвитку лікувально-оздоровчого туризму в умовах війни можуть включати створення медичних центрів для реабілітації військових ветеранів, побудову сучасних санаторіїв та курортів для відновлення фізичного та психологічного здоров'я людей. Також варто залучити міжнародні організації та благодійні фонди до підтримки розвитку лікувально-оздоровчого туризму в цих регіонах, щоб забезпечити необхідну експертну підтримку та фінансування [37].

Проте незважаючи на тяжкі виклики для лікувально-оздоровчого туризму та туризму України в цілому, державі, приватним підприємцям та інвесторам потрібно вже сьогодні розробляти стратегічні плани по відновленню та модернізації існуючих та пошкоджених туристичних об'єктів. Для подолання цих проблем потрібні ефективні заходи з привертання інвестицій, покращення маркетингової стратегії та забезпечення зручностей для туристів, що сприятимуть розвитку цієї галузі та підвищенню конкурентоспроможності України як місця лікування та відпочинку.

У післявоєнний період Україні належить ретельно розробити стратегічні плани по відновленню та модернізації лікувально-оздоровчого туризму для покращення якості медичних послуг та стимулювання розвитку туристичної галузі в країні за допомогою складання ринково-сервісної моделі. Ринково-сервісна модель розвитку лікувально-оздоровчого туризму є комплексним інструментом, який дозволяє аналізувати та визначати стратегії успішного розвитку даного туристичного сектору, тобто— це комплекс заходів, спрямованих на створення конкурентоспроможного та ефективного ринку послуг лікувально-оздоровчого туризму, у нашому випадку для Українського сектору. Ця модель передбачає:

1. Розвиток конкуренції між суб'єктами ринку лікувально-оздоровчого туризму, що сприятиме підвищенню якості послуг та зниження їхніх цін.

2. Створення сприятливих умов для розвитку підприємництва у сфері лікувально-оздоровчого туризму.

3. Підвищення рівня інноваційності у сфері лікувально-оздоровчого туризму.

Нижче наведено кілька ключових аспектів, які можуть бути враховані при розробці таких стратегічних планів:

1. Ідентифікація потенційних лікувально-оздоровчих зон: Україна має багатий природний та культурний потенціал, який може бути використаний для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Необхідно ідентифікувати області, регіони та місцевості, які мають потенціал для створення нових та розвитку вже існуючих зон та притягнення туристів.

2. Відновлення та модернізація існуючих закладів оздоровлення: У післявоєнний період важливо оновити та модернізувати існуючі заклади оздоровлення, щоб вони відповідали сучасним стандартам якості. Це може включати реконструкцію будівель, модернізацію обладнання та удосконалення медичних процедур.

3. Створення нових лікувально-оздоровчих комплексів: Україна може сприяти розвитку нових лікувально-оздоровчих комплексів, які включатимуть сучасні готелі, SPA-центри, медичні заклади та інфраструктуру для активного відпочинку. Це дозволить привернути як внутрішніх, так і зовнішніх туристів та забезпечити їм високоякісні послуги.

4. Розвиток медичного туризму: Україна може стати привабливим місцем для медичного туризму, пропонуючи високоякісні медичні послуги за доступними цінами. Важливо розробити програми та пакети медичного туризму, які включатимуть лікування, реабілітацію та відпочинок, особливо для воєнних та людей, які через війну не можуть дозволити собі дороге лікування, а також забезпечити необхідну інфраструктуру та підтримку для іноземних пацієнтів.

5. Промоція та маркетинг: Україні необхідно активно просувати свої лікувально-оздоровчі послуги на міжнародному рівні. Це може включати

участь у виставках, організацію медичних конференцій, рекламні кампанії та співпрацю з міжнародними туристичними агентствами. Важливо показати потенційним туристам переваги вибору України як місця для лікування та оздоровлення [36].

Однією з можливостей для України є отримання підтримки з закордону. Міжнародні організації, які спеціалізуються на розвитку туризму та охороні здоров'я, можуть надати фінансову допомогу та технічну підтримку для реалізації проектів з відновлення та модернізації лікувально-оздоровчих закладів. Крім того, міжнародні експерти та консультанти можуть надати необхідні знання та досвід у сфері організації та управління лікувально-оздоровчим туризмом. Це вимагає комплексного підходу та спільних зусиль з боку державних органів, місцевих влад, науково-дослідних установ, туристичних компаній та інших зацікавлених сторін.

Підтримка з закордону може також сприяти покращенню іміджу України як привабливої лікувально-оздоровчої дестинації. Закордонна підтримка також може допомогти в популяризації лікувально-оздоровчого туризму України. Промо-акційні компанії та участь у міжнародних туристичних виставках можуть привернути увагу туристів з інших країн та сприяти залученню зовнішніх інвестицій. Розробка туристичних маршрутів, які поєднують лікування з оздоровленням та відвідуванням культурних та природних пам'яток, може стати привабливою пропозицією для іноземних туристів.

Проводячи аналіз регіонів України по її рекреаційним можливостям, ми мали змогу пересвідчитися про багатий потенціал нашої країни для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. У подальші роки розвитку України, ми повинні приділити велику увагу саме цієї області надання послуг, оскільки на думку багатьох дослідників медична допомога, оздоровлення, відпочинок та інші якості притаманні лікувально-оздоровчому туризму, стануть вкрай необхідними для нашого народу та іноземних туристів.

Реєстр рекреаційних активів, одне з перспективних дій налагодження лікувально-оздоровчого сектору. Статистика завжди відіграла важливу роль у

аналізі, прогнозування та відкритості даних. У цій роботі ми вже зверталися до державної служби статистики України по питанню туризму в Україні, проте дані, які знаходяться у відкритому доступі є застарілими або зовсім не оновлюються. Створення єдиного реєстру рекреаційних активів України суттєво підвищить такі фактори як:

1. Доступ до інформації щодо рекреаційних активів. Реєстр надасть актуальну та уніфіковану інформацію про всі рекреаційні об'єкти в Україні, включаючи характеристики: місцезнаходження, умови користування та ціни. Це значно спростить пошук і бронювання рекреаційних послуг для бізнесу та туристів.

2. Інвестиційна привабливість. Такий реєстр дасть змогу потенційним інвесторам краще обраховувати свої можливості та перспективи опираючись на сучасні дані та збільшить рівень довіри між інвестором та державними органами влади.

3. Залучення іноземних туристів. Можливість надання інформації про рекреаційні активи України англійською мовою приверне туристів з інших країн і підвищить імідж України як туристичного місця на міжнародному рівні.

4. Рівень інновацій у сфері відпочинку. Суб'єкти господарювання, що надають рекреаційні послуги, можуть обмінюватися інформацією та досвідом за допомогою реєстру. Це сприятиме інноваціям у сфері лікувально-оздоровчого туризму, зокрема впровадженню нових послуг і технологій.

На сьогоднішній день Україна активно працює у сфері покращення загальної туристичної діяльності у всіх сферах. Доказом цього є постійні поправки та нові впровадження у закон України - «Про туризм», створення Національної туристичної організації України, головною метою якого є вирішення широкого спектру задач у сфері туризму і гостинності за наступними стратегічними напрямками діяльності: нетворкінг, маркетинг, знання, якість, статистика, інвестиції, дипломатія і сталість[30]. Створено державне агентство розвитку туризму, який є центральним органом виконавчої влади для реалізації державної політики у туристичній сфері. Зважаючи на

наявні проблеми та недосконалість галузі, Україна рухається у напрямку їх виправлення, що у подальшій перспективі дає їй можливість стати сильним гравцем на ринку туристичних послуг.

3.2. Маркетингова стратегія розвитку санаторію «Лісова Пісня» у секторі лікувально-оздоровчого туризму

Маркетинг є невід'ємною рушійною силою будь-якого бізнесу, не виключенням є і лікувально-оздоровчий туризм. Маркетинг не обмежується рекламою та просуванням послуг. Це також інструмент для створення та підтримки позитивного іміджу рекреаційного туризму, залученню туристів, підвищенню задоволеності та якістю послуг, конкурентоспроможність та розвиток лікувально-оздоровчого туризму в цілому. Конкурентне середовище в галузі туризму є досить динамічним. На ринку працюють як державні, так і приватні лікувально-оздоровчі заклади, які пропонують різні послуги та ціни. Спосіб виділитися та завоювати увагу та довіру туриста є основним завдання маркетингової політики для лікувально-оздоровчого ринку послуг [31].

Науковці Колісниченко Т.О. та Палвашова Г.І. у своєму дослідженні проблем та перспектив розвитку лікувально-оздоровчого туризму наводять головною рушійною силою просування даного виду туризму саме маркетингову складову, а саме направити усі потужності маркетингової діяльності на створення конкурентоспроможної туристичної продукції, яка відповідає світовим стандартам, такий крок вважають дослідники, допоможе зміцнити ситуацію на внутрішньому та зовнішньому ринку та підвищити популяризацію лікувально-оздоровчого туризму серед усіх верств населення [28].

Для підтвердження даного тезису пропоную звернутися до статистичної інформації (опитування) ДАРТ за 2021 рік в якому брало участь велика кількість туристів. Розглянемо основні ресурси отримання інформації про туристичні послуги та її розподіл по віковій групі населення, які наведені на рис.3.1 та 3.2.

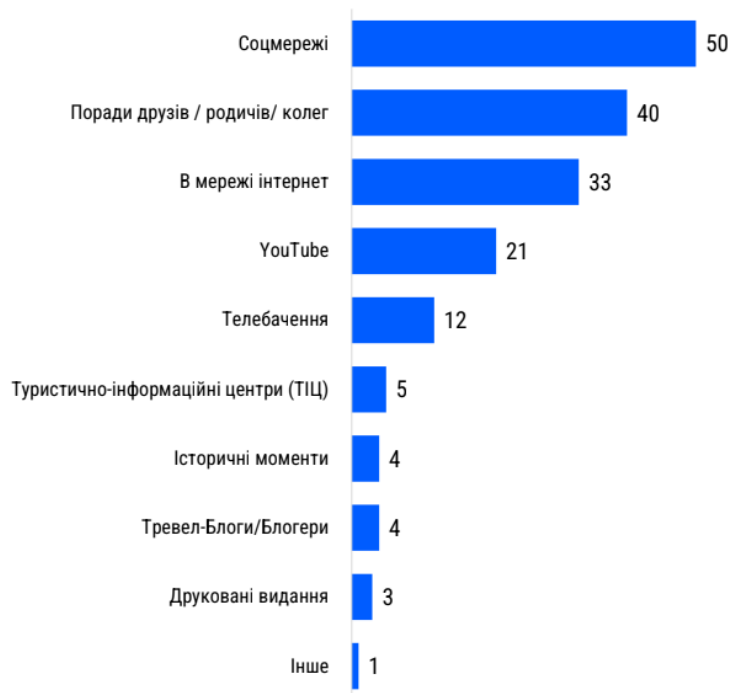

Рис.3.1 Джерела інформації про туристичні об'єкти України [17]

Основним ресурсом, з якого опитані дізнаються про туристичні об'єкти України, є соціальні мережі – про них згадує половина респондентів (50%). На другому місці поради родичів, знайомих та колег (40%). На третьому – мережа Інтернет загалом (33%). Також кожен п'ятий дізнається про українські туристичні об'єкти з Youtube та ще 12% за допомогою телебачення.

Джерела інформації	15-24	25-34	35-44	45-54	55-70
Соцмережі	65	59	53	40	29
Поради друзів / родичів/ колег	30	34	39	46	51
В мережі інтернет	27	34	37	34	28
YouTube	28	25	19	15	13
Телебачення	8	10	12	14	20
Тревел-Блоги/Блогери	5	6	4	2	1
Туристично-інформаційні центри (ТІЦ)	3	4	5	7	6
Історичні моменти	3	4	4	4	3
Друковані видання	2	3	2	4	4
Інше	0,4	0,6	1	2	4

Рис.3.2 Джерела інформації про туристичні об'єкти України – в залежності від вікової групи [17]

Розділивши людей на 5 ключових вікових категорій ми помічаємо закономірність, що кожна наступна вікова група менше користується соціальними мережами та більше дослухається до порад родичів та колег, які в свою чергу дізнаються про туристичні послуги через інтернет та мережі. Розглядаючи це питання через призму лікувально-оздоровчого туризму основною віковою категорією являються люди з середнім віком в 45 років, яка активно звертається до рекламних пропозицій.

Провівши аналіз можна зробити висновок що, основним ресурсом за яким українці дізнаються про туристичні послуги включаючи лікувально-оздоровчий туризм на сьогоднішній день є соціальні мережі та їх складові. В'язучою складовою цих методів отримання інформації є саме маркетингова, у даному випадку рекламна стратегія. Це доводить, що на сьогоднішній день загальний імідж, реклама та бренд, яку створює туристичне агентство, підприємство та держава є не менш важливим фактором збільшення туристичного потоку та рівня конкурентоспроможності.

Для прикладу використання маркетингової стратегії пропонуємо провести аналіз можливого ребрендингу санаторію «Лісова Пісня» у Волинській області в контексті розвитку реабілітації військових та людей постраждалих від воєнних дій. Санаторій «Лісова Пісня» відіграє важливу роль у популяризації лікувально-оздоровчого туризму у Волинській області, оскільки він знаходиться біля Шацьких озерним масивів, оточений хвойними лісами, лікувальними грязями та блакитною глиною, що створює неймовірні умови для реабілітації та оздоровлення. Використовуючи ці фактори, санаторій «Лісова Пісня» може стати лідером у розвитку лікувально-оздоровчого туризму та після-воєнної реабілітації в регіоні та вплинути на зростання свідомості та інтересу до здоров'я та сталого розвитку серед туристів.

Такого результату можна досягти використовуючи маркетингові дослідження по визначенню цільової аудиторії та лагідного ребрендингу самого закладу. Лагідний ребрендинг – це процес зміни або адаптації бренда, який проводиться поступово, з урахуванням думки споживачів. Лагідний ребрендинг

може бути ефективним інструментом для розвитку лікувально-оздоровчого туризму, оскільки він дозволяє уникнути негативних наслідків, таких як втрати клієнтів або непередбачуваність результату. Такий метод є ідеальним для закладів, які мають довгу історію та традиції. Санаторій «Лісова Пісня» пов'язаний з певним образом у свідомості споживачів, і різкі зміни бренду можуть призвести до втрат наявних клієнтів. Лагідний ребрендинг дозволяє таким закладам поступово адаптувати свій образ, не втрачаючи при цьому довіри споживачів. Для кращого розуміння перспектив розвитку пропоную визначити місію, ціль та завдання для ребрендингу санаторію «Лісова Пісня» [31].

Ціль: Підвищення уваги до санаторію «Лісова Пісня» серед військових та людей постраждалих від воєнних дій .

Місія: Забезпечення повного циклу реабілітації, створення відповідних умов проживання та відпочинку.

Завдання:

1. Розробка нового логотипу та візуального стилю, які відображатимуть зв'язок санаторію з природою, зеленими насадженнями та відпочинком. (рис. 3.3.)

2. Побудова нового веб-сайту, який буде зручним для користувачів та забезпечить наявність актуальної інформації про послуги, акції.

3. Розробка спеціального відділу протезування та залучення нових кваліфікованих фахівців для їх обслуговування.

4. Підвищення рівня кваліфікації персоналу, що включає проведення тренінгів, навчання, нарад та інше.

5. Оновлення інфраструктури.

6. Розробка відповідної рекламної компанії для поширення оновлених послуг.

Рис.3.3. Оновлений логотип санаторію «Лісова Пісня»

На сьогоднішній день процес адаптації людей, які пережили травматичні події спричиненні війною є одним із основних напрямків розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні. Якщо психологічна та фізіотерапевтична допомога є досить розвинутою практикою санаторіїв, то така галузь як протезування почала активно розвиватися лише після 2014 року. В Україні на даний момент протезуванням та новітніми методами реабілітації займаються такі центри як «Unbrouken» та «SuperhumanCentre», які спонсуються державою, інвесторами та волонтерами [38]. Також існує велика кількість Українських стартапів, які власноруч розробляють та популяризують встановлення протезів різних типів. Цінове питання має широкий спектр, завдяки новітнім 3Dпринтерам виготовлення простих тимчасових протезів вже є стандартною практикою, що зменшує цінове навантаження. Так ціновий діапазон для простих протезів зіставляє від 20 до 220 тис.грн., щодо провідних механічних, автоматичних версій ціна може сягати від 550 до 800 тис.грн. все залежить від матеріалу, якості та місця, яке будуть протезувати.

Санаторій «Лісова Пісня» є перспективним місце для розвитку такого спектру послуг як протезування. Перш за все процес адаптації до протезу включає в себе широкий спектр реабілітаційних процедур, до прикладу: нейрореабілітація, м'язово-скелетна та психологічна реабілітація, також є важливим навколишнє середовище, чисте повітря та інше. Всі ці процедури та

умови вже є доступні в санаторії «Лісова Пісня», для втілення новітніх методів реабілітації та протезування можлива кооперація з вище згадуваними центрами «Unbrouken» та «SuperhumanCentre». Станом на 2023 рік «SuperhumanCentre» запланував відкрити у продовж наступного року ще 5 відділень, головною метою центра є розширення по усій території України та надавати свої технології для широкого вжитку.

Аналітики з «SuperhumanCentre» розрахували скільки потрібно коштів для відкриття відділу протезування.

Етап 1: 24 мільйони доларів. Реконструкція діючого закладу, закупівля обладнання. один рік зарплат та навчання медичного персоналу та соціальних працівників, один рік протезування, витратних матеріалів для імплантатів та інших матеріалів.

Етап 2: 20 мільйонів доларів. Запуск департаменту виробництва протезів та компонентів, операційні витрати за 2 рік, створення центру передового досвіду для підготовки тренерів зусієї України.

Етап 3: 10 мільйонів доларів, запуск реабілітаційного закладу, географічне розширення в інші регіони України.

Цей розрахунок проводився для відкриття головного центру протезування у Львові з якого і відбувається головне управління. Часовий показник також відіграє важливу роль цьому питанні. Для повного відкриття центру протезування знадобиться 1,5 року, перше протезування відбувається вже на 1 році після початку будівництва, що вважається дуже швидким темпом.

Такий ребрендинг санаторію «Лісова Пісня» може мати позитивний вплив на економіку Шацького регіону та міську громаду в цілому. Новий вектор може привернути більше туристів, метою яких буде протезування та оздоровлення. Крім того, розвиток лікувально-оздоровчого туризму та протезування може залучити інвестиції в регіон, сприяти розвитку місцевого бізнесу та збільшити кількість робочих місць.

Ребрендинг може також сприяти збільшенню попиту на місцеві товари та послуги, що підтримає розвиток місцевої економіки. Крім того, оздоровчі

підприємства можуть стати прикладом для інших компаній в регіоні та пропагувати здоровий та сталий спосіб життя.

Отже, ребрендинг санаторію «Лісова Пісня» може мати багато позитивних ефектів для місцевої економіки та міської громади в цілому, сприяти розвитку туризму та оздоровчого підходу до бізнесу, а також залучити більше інвестицій та зростання робочих місць.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі магістра наведені теоретичні та методологічні аспекти розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні, проведено аналітично-розрахунковий аналіз сучасного стану лікувально-оздоровчого туризму по виділених регіонах України, надано практичні рекомендації, щодо шляхів розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Визначено, що лікувально-оздоровчий туризм відіграє важливу роль, поєднуючи в собі оздоровлення, відпочинок та подорожі. Він сприяє покращенню фізичного та психічного здоров'я туристів, допомагаючи їм відновитися після важкого періоду. У практиці дослідження даного питання виявлено, що лікувально-оздоровчий туризм може бути охарактеризованим як туристично-рекреаційний продукт який відповідає забезпеченню людської життєдіяльності за рахунок здійснення профілактики, лікування, оздоровлення, відпочинку, рекреації в умовах використання навколишніх природніх ресурсів. Лікувально-оздоровчий туризм стимулює розвиток медичної та туристичної галузей, сприяє зростанню економічних можливостей регіонів та підвищенню якості наданих медичних послуг загалом.

2. При обґрунтуванні чинників впливу на лікувально-оздоровчий туризм ми дійшли висновку, що в основному чинники поділяються на внутрішні (переважно контрольовані, регламентовані, впливові, залежать від активних дій) та зовнішні (залежать від факторів зовнішнього середовища під які потрібно адаптуватися, неможливо на пряму впливати на їхні зміни). Внутрішні та зовнішні чинники мають однакову важливу роль у розвитку лікувального туризму, їхні відмінності визначають специфіку впливу на цей вид туризму. До внутрішніх ми віднесли: медичну інфраструктуру, кадровий потенціал, інноваційність, інвестиції та маркетинг; до зовнішніх віднесли: демографічні, соціально-культурні, економічні, екологічні та правові фактори впливу. Та

визначили, що здатність адаптуватися до змін і збалансувати внутрішні ресурси із зовнішніми вимогами є ключем до успіху в цій галузі.

3. Дослідження міжнародного досвіду лікувально-оздоровчого туризму ми розпочали з аналізу індексу медичного туризму (Medical Tourism Index). МТІ вимірює привабливість дестинації для медичного туризму з точки зору загального іміджу та навколишнього середовища, медичної та туристичної привабливості та інфраструктури, а також наявності та якості медичних закладів і послуг. Даний індекс допоміг нам визначити три основні країни досвід яких найкраще відповідає сучасним реаліям України при наявності аналогічних рекреаційних ресурсів, а саме: Чехія (15 місце з рейтингом 68.32), Угорщина (23 місце з рейтингом 65.69) та Польща (29 місце з рейтингом 64.10). Проаналізувавши досвід цих країн виявилось, що всі вони проходили через етап становлення, в якому невідмінною складовою є подолання проблем. Запорукою успіху цих країн є зацікавленість у цій сфері, активна підтримка, грошова допомога та небайдужість зі сторони людей та держави.

4. Основним чинником аргументації сучасного стану лікувально-оздоровчого туризму в Україні було представлено у аналізі загального туристичного потоку в Україні за 2019 та 2020 роки та бюджетних надходжень за 2022 рік. Туристичний потік у 2020 році кардинально зменшився в порівнянні з 2019 роком, так у 2020 році загальна кількість туристів яких приймали юридичні особи склала 1957410 осіб, що на 63,2% менше за 2019 рік. Кількість туристів метою якого було відвідування лікувально-оздоровчих центрів також зазнала кардинальних змін, у 2020 році цей показник досягав відмітки у 14603 осіб, що на 85,93% менше за аналогічний 2019 рік. За даними ДАРТ (Державне агентство розвитку туризму в Україні) у 2022 році надходження до державного бюджету від туристичної галузі скоротилися майже на 31%, що включає в себе і лікувально-оздоровчий туризм, так на 2022 рік податки сплачені в наслідок надання туристичних послуг склала 1 551 182 тис.грн., що на 30,5% менше за аналогічний 2021 рік, де ця сума сягала відмітки у 2 231 860 тис.грн.

5. При дослідженні потенціалу рекреаційних ресурсів України ми проаналізували 7 регіонів, які призначені для облаштування лікувально-оздоровчого туризму та володіють унікальними особливостями, а саме: Причорноморський, Придніпровський, Поліський, Карпатський, Центральний, Подільський та Східний. Кожен згаданий регіон має свої особливості та можливості для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Основними рекреаційними ресурсами, які притаманні кожному регіону можна виділити: мінеральні води, лісові масиви та лікувальні грязі.

6. Під час написання магістерської роботи підвищену увагу було відділено дослідженню екологізації та стандартизації рекреаційних ресурсів. Екологізація є стратегічно важливою складовою для розвитку лікувально-оздоровчих підприємств. Саме екологізація є інструментом для мінімізації екологічно-економічних збитків на рівні підприємства, включаючи модернізацію технологій, реорганізацію підприємств та удосконалення управлінських систем. Визначено, що основними деструктивними чинником для рекреаційного потенціалу України є забрудненість водних масивів та воєнні дії. Основним національним стандартом України який визначає вимоги до системи управління навколишнім середовищем є ISO (ДСТУ) 14001.

7. Визначено, що на сучасному етапі Україні має ряд проблем у забезпеченні сталого розвитку лікувально-оздоровчого та туризму в цілому, серед основних можна виділити: відсутність розгалуженої системи інформаційно-рекламного забезпечення діяльності галузі, недоліки в системі регіонального управління, податкова політика, занедбаний стан інфраструктури та інші. Проте туристична галузь України не стоїть на місці. Держава активно проводить відповідні реформи для виправлення наявних проблем такими діями, як: оновлення та доповнення законодавства відповідними актами, створення установ для відновлення пошкодженої інфраструктури, збирання актуальної туристичної статистики та інші.

8. Для обумовлення стратегії розвитку у воєнний та після воєнний період було розроблено низку рекомендацій. Існує кілька факторів, які можуть

сприяти розвитку туристичної галузі та лікувально-оздоровчого туризму в умовах війни, а саме: безпека, адаптація, кооперація з військовими та медичними структурами та розробка відповідної маркетингової стратегії. У післявоєнний період Україні належить ретельно розробити стратегічні плани по відновленню та модернізації лікувально-оздоровчого туризму для покращення якості медичних послуг та стимулювання розвитку туристичної галузі в країні за допомогою складання ринково-сервісної моделі.

9. При розробці маркетингової стратегії були проаналізовані актуальні статистичні дані (опитування) за допомогою структури Державного агентства розвитку туризму України. Дані показали що основна частка українців дізнаються актуальну інформацію про туризм, в тому числі лікувально-оздоровчий з соціальних мереж та інтернет видань, що ставить маркетингову складову в основу успішності того чи іншого закладу який надає туристичні послуги. До прикладу однієї з можливостей маркетингової стратегії було представлено оновлений дизайн одного з санаторіїв Волинської області «Лісова Пісня», який проводиться з метою впровадження в санаторій нову галузь протезування та інноваційних методів оздоровлення.

Дана практика показує про можливість оновлення застарілої інфраструктури та осучаснення рекреаційних центрів новими технологіями із збереженням їхньої історично-культурної спадщини.

Таким чином, лікувально-оздоровчий туризм є ідеальним варіантом проведення свого відпочинку, який вміщує в себе цікаве з корисним. З кожним роком все більше людей будуть надавати перевагу саме цьому виду туризму для покращення свого духовного та тілесного здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Галасюк С.С. Концептуальні підходи до визначення терміну «лікувально-оздоровчий туризм». *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск 47. С. 1–9.
2. Баєва О.В., Баєв В.В. Тенденції розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні. *Сучасні світові тенденції розвитку науки та інформаційних технологій*. 2019. Випуск 2. С. 261–264.
3. Ткачук Л.М., Колосова І.В. Медичний туризм: проблеми та перспективи розвитку в Україні та світі. *Наукові записки сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*. 2021. Вип.2. С. 167–176.
4. Билим О.С., Дернова К.О. Розширення послуг лікувально-оздоровчого туризму в Україні. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2017. Вип.4. С. 62–70.
5. Мельник Л.В., Батиченко С.П. Особливості розвитку лікувально-оздоровчого туризму в регіонах України *Часопис картографії: збірник наукових праць*. КНУ ім. Тараса Шевченка. 2018. Вип.19. С. 41–47.
6. Карпенко Ю.В., Горонович С.М. Сутність та особливості поняття лікувально-оздоровчий туризм. *Туризм і молодь*. 2023. С. 15–17.
7. World Tourism Organization and European Travel Commission. Exploring Health Tourism; UNWTO eLibrary: Madrid, Spain, 2018.
8. Global Wellness Institute. The Global Wellness Tourism Economy Report; Global Wellness Institute: Miami, FL, USA, 2018.
9. Meikassandra, P., Prabawa, I. W. S. W., & Mertha, I. W. (2020). Wellness Tourism In Ubud. "A Qualitative Approach To Study The Aspects Of Wellness Tourism Development". *Journal of Business on Hospitality and Tourism*, 6(1), 79-93.
10. Закон України «Про Туризм». Редакція від 01.04.2023, підстава - № 1441-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80/sp:dark?Mdark=0#Text>.
11. Medical Tourism Index 2020-2021 Global destinations. Medical Tourism Association. 2021. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.medicaltourism.com/mti/2020-2021/overview>.

12. Biernacka, J. M. (2022). *Wpływ turystyki medycznej na zmiany strukturalne w turystyce zdrowotnej województwa zachodniopomorskiego* (Doctoral dissertation, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://oa.zut.edu.pl/bitstream/handle/20.500.12539/1727/000232683.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
13. Гаврілова Д.О., Мелько Л.Ф. Лікувально-оздоровчий туризм як туристичний бренд Чехії. *ВНЗ «Університет економіки та права КРОК»*. 2019. С. 692–694.
14. Асоціація медичних курортів Чеської Республіки. URL: <http://www.lecebnelazne.cz/> (дата звернення: 10.11.23).
15. Csaró, J., & Marton, G. (2017). The Role and Importance of Spa and Wellness Tourism in Hungary's tourism industry. *Czech Journal of Tourism*, 6(1), 55–68.
16. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.11.2023).
17. Державне агентство розвитку туризму. Офіційний сайт. URL: <https://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення: 15.11.2023).
18. Блажко А.І., Карпенко Ю.В. Природно-рекреаційний потенціал розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні. *Редакційна колегія*. 2019. С. 265–267.
19. Молодецький А.Е., Остра В.А. лікувально-оздоровчий туризм в українських Карпатах і Причорномор'ї: сучасний стан і тенденції. *Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки*. 2020. Вип. 25. С. 126–140.
20. Скрипник Л.В. Туристичні ресурси та їх потенціал (на прикладі Черкаської області). *Економіка. Управління. Інновації*. 2015. Вип. 3. С. 15–26.
21. Каліновський Д.І. Донні відклади природних водойм Волинської області та перспективи їх використання у рекреації. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. Вип. 176. С. 120–122.

22. Пасічник М., Ільїна, О. Ресурсні чинники розвитку лікувально-оздоровчого туризму Волинської області. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. 2021. Вип.4(1), С. 40–53.
23. Мальська М. Туристичний бізнес: теорія та практика. навч. посіб. К.: ЦНЛ. 2007. 423 с.
24. ГисарЯ. Клімова А. Лікувально-оздоровчий туризм київської області. *Готельно-ресторанний та туристичний бізнес: реалії та виклики*. 2022. С. 125–127.
25. Кузишин А.В. Організація лікувально-оздоровчого туризму в Тернопільській області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія*. 2019. Вип.1. С. 148–153.
26. Шамара І.М., Скоряк І.В. Проблеми та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Харківській області. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна*. 2018. Вип.8. С. 211–217.
27. ЗаварікаГ.М., ЧуєваТ.Д. Стан та перспективи розвитку лікувально-оздоровчих закладів луганської та донецької областей. *Сучасний стан та потенціал розвитку індустрії гостинності в Україні*. ХДАЕУ. 2021. С. 21–24.
28. КолісниченкоТ.О., ПалвашоваГ.І. Перспективи та проблеми розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні. *Інноваційні технології в готельно-ресторанному бізнесі*. 2020. Вип.9. С. 80–81.
29. ЯворскаяВ., Транченко Л., Сыч В. Проблеми та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні. *Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України*. 2020. Вип.6. С. 131–139.
30. Національна туристична організація України. Офіційний сайт. URL: https://nto.ua/index_ua.html (дата звернення: 15.11.2023).
31. Растворова М. Підходи до позиціонування туристичних дестинацій в умовах викликів війни: аналіз досвіду країн балканського півострову. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. Вип.3. С. 83–91.

32. Ніколаєв К.Д., Ісаєнко В.М. Екологізація туристичної галузі, її роль у зменшенні впливу на біорізноманіття та навколишнє середовище. *Агроекологічний журнал*. Спец. випуск. К. 2009. С. 22–23.

33. Бондар Ю. Напрями екологізації рекреаційно-туристичної діяльності в Україні та світі. *Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України*. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю утворення Льотної академії НАУ. 2021. С. 376–381.

34. Зав'ялова Л. В. Екологія в Україні. *Велика українська енциклопедія*. 2022. URL: <https://vue.gov.ua/Екологія в Україні> (дата звернення: 24.11.2023).

35. Шабардіна, Ю. В. Екологічна політика Європейського Союзу в контексті посилення інтеграційних процесів в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип.3.С. 576–579.

36. Шаумян О.Г., Ілона С.К. Перспективи розвитку туристичної індустрії у післявоєнний період. *Сучасний стан та потенціал розвитку індустрії гостинності в Україні: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Херсон, 25 квітня 2023 р.)*/ за ред. доц. Нікітенко К.С. Херсон, 2023. С 49–51.

37. Помаза-Пономаренко А.Л. Розвиток туризму в Україні у воєнний і після воєнний періоди. *Навчально-науково-виробничий центр НУЦЗ України*. 2022. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/16838> (дата звернення: 13.04.2023).

38. Реабілітаційний цент «SuperhumanCentre». Офіційний сайт. URL: <https://superhumans.com/> (дата звернення: 20.11.2023).

Додаток А

Мета подорожей Україною в цілому (%) за 2021 рік[17]

Мета подорожей Україною в цілому – в залежності від статі (%) за 2021 рік[17]

Додаток Б

Часова структура відкриття центру протезування

